

V z p o m í n k a a v ý z v a

Sborník k 50. výročí úmrtí T.G.Masaryka

Nové cesty myšlení

Praha 1987

ROZHOVOR SE SMRTÍ

Ty, která platiš víc, než zlato plati.
Ty, která všechno máš, co už se nenavzdá,
Ty, v jejíž rukou člověk zapomene
Všech břemen světa, sama bez břemene.
Ty, která krutě vyzkazuje něsti
Všem živým bolest, sama bez bolesti.
Ty, která přijdeš kotit si svou jistu.
Ty, na niž nikdo se dost nepřichystá.
Ty, smrti, věnuj tančnice žití.
Ty, před níž nemůže se zachránit
Ni ocel, mramor, soch a kámen chránit.
Ty, přirodkyne mrtvých po neznámu.
Ty, bez změny jediná v tom světě.
Zde máš: ble, mrtvé tělo na lafeti,
Jen vezmu je, to nejkrásnější dárů
Ti tento národ, který oplakává
V tom mrtvém víc, než mohl ti snad dát.
Ty, která všechno máš, co už se nenavzdá,
Jen vezmi jej do hlubokého klína,
Kde se tme nikdy nívět neprolíná,
Ať spočine už mrtvý spravedlivý.
Nad jeho hrobem stojí národ živý.

JAROSLAV KNEŽEČEK

14. 9. 1937 - 1987

NEZAPOMENEME
CHARTA 77

Pohlednice Polujic v Československu
v září 1967

Úvodní slovo

Dne 14.září 1937 zemřel Tomáš Garrigue Masaryk. Od jeho smrti uplynulo padesát let. Je to čas, kdy Masarykův odkaz byl úmyslně potlačován a jeho dílo, ba i samo jméno vymazáváno z pamětí našich národů - s výjimkou dvou nedlouhých údobí. A přesto se dnes, po padesáti letech, znovu Masaryk prosazuje - proti vůli mocných a přes zapomenutost v obecném povědomí.

Charta 77 uspořádala dne 13.9.1987 vzpomínkovou oslavu u hrobu TGM na lánském hřbitově. Oslava byla předem veřejně oznámena. Byl to první takový podnik Charty 77, který se uskutečnil v plném rozsahu, aniž by policie jakkoli zasáhla. Do sborníku je zařazen jednak dokument Charty 77 k tomuto výročí, jednak doklady z tohoto shromáždění: verše, které recitovala herečka Vlasta Chramostová, projev, který pronesl Ladislav Hejdlánek, jakož i fotodokumentace, z níž je patrna nejen účast, ale i to, že mluvčí Charty 77 Libuše Šilhánová a Jan Litomiský položili na hrob kytici růží se stuhou Charty 77, že přítomní zpívali /byla to Masarykova oblíbená národní píseň Ach,

synku, synku a hymny/ a že se s Václavem Malým modlili /Otče náš/.

Do sborníku byly dále zařazeny příležitostné příspěvky Milana Machovce a Radima Palouše, které vznikly pro toto výročí. Připojena je úvaha L. Hejdánka dřívější provenience; nebyla dosud u nás publikována a svým obsahem zapadá do rámce této publikace.

Praha, září 1987

Charta 77 / 52 / 87

K 50. výročí úmrtí T.G.Masaryka

Před padesáti lety zemřel první prezident Československé republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Připomínáme to z úcty k němu a z odporu proti těm, kdo se v nepřátelství k demokracii a k naší státní samostatnosti snaží tuto vynikající osobnost vymazat z národní paměti Čechů a Slováků či aspoň zkazit její obraz. Pro nás je myšlení a dílo T.G. Masaryka inspirací a povzbuzením.

Do veřejného života vstoupil T.G.Masaryk ještě před vznikem Československa jako filosof, pedagog a hlavně politik. Snažil se vyprostit myšlení Čechů a Slováků z jednostranné závislosti na německém zprostředkování a otevřít mu pohled do světa, především k anglosaské kultuře s jejím kritickým myšlením a s tradicí politického pluralismu, demokracie a občanských práv. Od budoucnosti čekal postupné zrovnoprávnění lidí žijících v bídě a závislosti. Odmítal však prudké zvraty provázené násilím. Lepší cestu viděl v pozvolném vývoji, jemuž je třeba pomáhat výchovou i úpravou instituí. Oporu politické demokracie hle-

dal mimo politiku, v základech lidské bytosti: v rozumu a mravnosti, ve svědomí individua i v zájmech lidských skupin. Bojoval za poctivost politiky i vědy. V právních, diplomatických a jiných zápasech, do nichž vstupoval, hledal vždycky víc než jen užitek dne. Tak se za tzv. hilsneriády téměř sám postavil proti obecné pověře o rituální vraždě a hájil bezvýznamného jedince proti významným osobám i skupinám. Byl za to napadán, ba vylučován z národa. Nedlouho před první světovou válkou se postavil proti ministru zahraničí rakousko-uherské vlády hraběti Aehrenthalovi, jehož úřad inscenoval proces, v němž s použitím placených konfidentů byla skupina Srbů a Chorvatů odsouzena pro velezradu. Masaryk jako poslanec říšské rady vlastním vyšetřováním podvodu zjistil a podal o nich domácí i světové veřejnosti důkazy, takže rozsudky byly zmírněny. Takto ve své "nepolitické politice" účinně stavěl smysl pro spravedlnost a čest proti zdánlivě nepřemožitelné moci.

Ještě za Rakouska-Uherska se Masaryk stavěl proti centralismu pro jeho nedemokratičnost a pro to, že vede lidi ke lhostejnosti a neodpovědnosti. Říkal těmto vlastnostem, i pak za republiky, "rakušáctví": lidé na všecko nadávají, ale neudělají nic k nápravě. Mluví jinak, než jací jsou, ale co odsuzují, s tím se ve skutečnosti sžili. Masaryk chtěl, aby republika

byla tím, co to slovo znamenalo ve starém Římě: res publica - věc veřejná, věc všech a každého.

Od začátku své politické činnosti Masaryk dlouho věřil, že monarchii je možno zreformovat. Jako poslanec se o to loajálně snažil. Trpělivě a důsledně vyzýval vídeňskou vládu, aby mezi národy říše i ve společnosti zavedla spravedlivější řády. Byl pro federativní uspořádání říše a rušení privilegií. Když však roku 1914 byly oba naše národy hnány do války za cizí zájem, vyzval je k odboji. V exilu, kam odešel ve věku 65 let, musel západoevropské i americké veřejnosti vysvětlovat, že jako národ existujeme a kdo jsme. Posléze se postavil do čela obnovy české státnosti na demokratických a republikánských základech ve spojení se Slováky, jejichž národní existence byla ještě víc ohrožena. Zásluhou vítězství Dohody i bojových úspěchů desetitisíců Čechů a Slováků na frontách proti ústředním mocnostem byl tento zápas, posilovaný i spontánními projevy doma, úspěšný.

V evropské tradici není úloha státu omezena jen na potlačování. Vhodné státní formy dávají příležitost a podmínky k rozvoji vyšších hodnot a k harmonickému soužití lidí. Je tedy stát prostředkem a pomůckou, nikoli hodnotou sám o sobě. Je užitečným nástrojem, nebo překážkou. Mnoho menších národností v Evropě, jež si v posledním tisíciletí nevytvořily svůj stát,

nestaly se státním národem, většinou dnes jen kulturně živoří na úrovni folklóru. Masaryk přispěl svou autoritou i prací k tomu, že Češi a Slováci získali vlastní stát a že to byl - navzdory omylu čechoslovakismu - stát demokratický, právní. Jeho občané volili svobodně své představitele, zakládali podle svých zájmů spolky a organizace, mohli vyhledávat a šířit informace a názory, tvořit i podnikat, cestovat volně do ciziny a vracet se z ní. Československá republika měla nezávislé soudy, u nichž bylo možno se dovolat ochrany i proti rozhodnutí státních úřadů. V těchto směrech patřila před druhou světovou válkou k nejvyspělejším státům Evropy. Nevyřešila však těžké sociální a národnostní otázky, jež byly v tehdejší Evropě všeobecné, a za dvacet let je ani vyřešit nemohla! Podrobnější pravdivý obraz tohoto státu mohou ovšem podat jen svobodné historické práce a dokumenty, jež existují, nejsou však dnes obecně přístupné.

Brzy po Masarykově smrti byly mravní síly našich národů vydány krutým zkouškám, když bojová vůle prokázaná v mobilizaci roku 1938 byla zmarněna. Jestliže po porážce nacismu v roce 1945 bylo obnovení samostatného Československa pro svět samozřejmé, byla to také zásluha masarykovské tradice. Demokratický stát, před válkou ostrov uprostřed diktatur, octl se

jejich pádem na prahu nové možnosti: pokročit v řešení sociálních a dalších společenských otázek. Takový stát jsme si představovali, takový stát poválečná Evropa potřebovala.

V desetiletích po válce, kdy demokracie poklesla v pouhou kamufláž, ukázalo Masarykovo dědictví svou hloubku a vkořeněnost v politické kultuře československé státnosti právě tím, že se totalitní moc bez této kamufláže navzdory silným slovům a navzdory odstraňování Masarykových soch i knih neobešla.

Ve Světové revoluci vyslovil Masaryk myšlenku, často vzpomínanou s pochybami, že čas autokracie skončil, nastává čas demokracie. Tento názor byl chápán jako předpověď. Dnes, po padesáti letech, se proměnil v nutnost a program.

Jan Litomiský Libuše Šilhánová Josef Vohryzek
mluvčí Charty 77 mluvčí Charty 77 mluvčí Charty 77

Praha, 7.9. 1987

Vystoupení Vlasty Chramostové u hrobu v Lánech
dne 13.9.1987

Vlasta Chramostová nejprve citovala slova zámořského krajana filosofa Erazima Koháka:

"Nad mravním smyslem Masarykova humanismu se zamýšlím nikoli historicky, jako o něčem, co b y l o v určitém časovém údobí a již není, nýbrž filosoficky, jako o něčem, co věčně j e s t jako jedna ze základních možností pro naše pojetí smyslu lidského bytí, společnosti i světa. Evropský mravní humanismus - nejen Masarykův, avšak i Kantův, Bolzanův, Palackého, Husserlův či Jaspersův - skutečně není jen dobový fenomén, jenž byl a již není! Představuje základní krystalizaci evropského lidství, v níž osvícenství syntézou antiky a křesťanství vytvořilo pojetí lidství, které zůstává vlastním smyslem evropské kulturní totožnosti. Vzdát se Masarykova mravního humanismu by znamenalo nejen ztrátu nostalgických vzpomínek na naši první republiku, nýbrž především rezignaci všeho nároku na zvláštní význam evropské vzdělanosti v dějinách vůbec."

Potom Vlasta Chramostová recitovala básně

Jaroslava Seiferta To kalné ráno ze sbírky Osm dní:

Za sto let možná děti našich dětí
svým dětem budou teskně vyprávěti
o šedém ránu čtrnáctého září,
na věky označeném v kalendáři.

To kalné ráno, tosi pamatuj,
mé dítě.

Až ze všech nás už budou jenom stíny
či prach, jež čas klást bude na hodiny
životapříštích, v ranním šeru
chvíle se ozve bez úderu.

To kalné ráno, to si pamatuj,
mé dítě.

Tu chvíli před půl čtvrtou ranní,
ten okamžik a konec umírání,
když smrt se dotkla vrásek čela
a ranní mlhou odcházela.

To kalné ráno, to si pamatuj,
mé dítě.

Evropo, Evropo, až zvony rozhoupají,
měla bys první být mezi těmi, kdož lkají,
Evropo hrozná nad meči a děly,
ve světle svící, jež se rozhořely.

To kalné ráno, to si pamatuj,
mé dítě.

Potom Vlasta Chramostová položila na hrob
kytici růží s trikolorou a své vystoupení ukon-
čila verši Seifertovými z básně Na lemu silnic:

Květina lásky, mívál ji tak rád,
když chodil k hrobu, když se vracel domů,
ten moudrý vladař žezlem růže vlád,
ve chvíli smrti z ruky vypadlo mu.

Projev Ladislava Hejdvánka u hrobu T.G. Masaryka
v Lánech dne 13.9.1987

Přátelé,

sešli jsme se tu, abychom vzdali poctu jednomu z velikánů českých i slovenských dějin, velkému Evropanovi. Naše motivy se asi dost liší, jako se liší naše životní osudy, ale také naše východiska a naše orientace. Společné nám však je neotřesitelné přesvědčení, že je v naší zemi třeba obnovit a posílit lidská a občanská práva. A byl to právě Masaryk, který přispěl k prosazení a obraně celé řady těchto práv a svobod jako málokdo u nás. Možná, že zase budou mezi námi rozdíly v hodnocení jeho příspěvku, ale v jiné věci se shodneme naproti tomu asi jednomyslně, totiž že je dosud nesmytou národní hanbou, jestliže zakladatel tohoto státu a jeho první prezident byl po dlouhá desetiletí vykázán na periferii všeobecného zájmu a takřka vytěsněn z národního povědomí. Přišli jsme sem také proto, abychom to pojmenovali a abychom proti tomu pozvedli svůj hlas.

Proti komu se však obracíme? Tady přece nejde a nemůže na prvním místě jít o jinak jistě oprávněnou oficiální kritiku kulturní či spíše

nekulturní politiky, zahrnující odstraňování soch a jiných památek na Masaryka, likvidaci Ústavu TGM včetně bohaté knihovny a archivu, vyřazení jeho knih z knihoven a zvláštní příkazy pro antikvariáty, letmé a nepravdivé zmínky v učebnicích a většinou i ve školních výkladech atd. Ale musíme se tázat: jak je možné, že jsme si to nechali jako národ líbit? Není tím dokumentován převážný nezájem o Masarykův myslitelský a duchovní odkaz? Proč jsme nebrali útok na Masarykovu památku a zejména na jeho dílo jako útok na sebe, jako na samy kořeny našeho života? T.G.Masaryk se - podle znění zákona - zasloužil o stát. Vážili jsme si víc alespoň tohoto státu a jeho demokratického zřízení? Musíme přiznat, že ani v obraně státu a demokracie jsme neprojeвили větší rezistenci.

Když psal Masaryk Českou otázku, neváhal jako realista a kritický myslitel poukázat na to, že jsme měli "v minulosti vývoj docela zvláštní, a to ten, že se národ ve své ohromné většině zřekl svého hlavního díla, reformace, a že proto náš vývoj byl zadržen a zvrácen." Dnes je zřejmé, že ten "docela zvláštní" národní vývoj od těchčasnů i dál "zvláštně" pokračuje. Naše republika byla v období mezi válkami jistě nejdemokratičtější státem střední a východní Evropy, a jedním z nejdemokratičtějších v Evropě vůbec. Ale zatímco jiné národy se postavily agre-

si se zbraní v ruce, my jsme disciplinovaně demobilizovali - a pak v okupaci nechali bojovat jen několik ilegálních skupin. Když byl nepřítel, který nás zbavil svobody a samostatnosti, poražen, spíše jakousi setrvačností než opravdovým národním úsilím se obnovilo něco ze svobody a samostatnosti dřívější, kterou jsme v pravý čas dost nehájili. Ve chvíli nového ohrožení demokracie vyšlo s protestem do ulic jen několik stovek studentů. A národ musel pak "přežít" soudy a věznění, popravy a rehabilitace, reformní hnutí a téměř dvacetiletou reakci, a dnes se mnohým zdá, že už pomalu ztrácí i své národní povědomí.

Chtěli jsme vzdát hold Masarykově památce - a nyní tu před ním stojíme jako spoluviníci na tom všem: dělali jsme a děláme vskutku dost, abychom se k němu směli hlásit? Máme dnes jako tenkrát starost o své národy, o českou a slovenskou politickou samostatnost. Ale Masaryk k nám tomu říká: život státní a politický nemá pro národ té důležitosti, jaké se mu přisuzuje. "Politická samostatnost nás nespasí a nezachrání; byli jsme samostatní a svou samostatnost jsme ztratili." A pokud jde o sám národ: "Neběží o jazyk a národnost, ale o duši. Kdo nalezne duši svou, neztratí jazyka." "Nevolejme ani my dnes po češství, po slovanství, po vlastenectví, ale po pravdě, a pravdě vydávejme svědectví." "Potřebujeme idejí, živých a velikých

idejí, a nebudeme malí. Musíme mítí ideje světové, ideje netoliko pro sebe, ale pro všechny."

Proč došlo k tak hlubokému národnímu úpadku? Za příčinu označuje Masaryk - přeneseně chápáno - rok 1487, kdy byl zneprávněn obecný lid. "Odčinit rok 1487 - to znamená v českých zemích všem občanům dát naprostou rovnost před zákonem, to znamená úplnou svobodu svědomí..." My si dnes dobře uvědomujeme, že také první republika měla své "občany druhého řádu". Tím spíše však musíme dnes usilovat o to, aby napříště u nás už nebylo občanů druhého řádu na jedné straně a privilegovaných na straně druhé. A ovšem, co platí u nás, platí pro celou Evropu, ano pro celý svět. V minulosti se nám nepodařilo ukázat, že v jednom státě mohou spolu pokojně žít různé národnosti, že spolu mohou žít katolíci i protestanti i bezvěrci, že je možné spolužití i různých sociálních skupin a že se všichni mohou ve svém státě cítit jako doma. Ale dnes to musí být naším úkolem a cílem, nechceme-li se všichni vystavovat novým nebezpečím v budoucnosti, národním i celoevropským.

Z naší dnešní krize se nedostaneme, nebudeme-li navazovat na předchůdce a nebudeme-li se u nich učit. Masaryk měl také své vzory a učitele, nejčastěji uváděl Havlíčka a Palackého. Ale zdůraznil, že "vděčnost k nim musíme projevat ne planým braním jejich jména nadarmo,

nýbrž poznáním jejich úmyslů a pokračováním na jejich dráze." S dvěma krátkými přestávkami se mladým lidem našich národů brání již téměř půl století v poznávání nejen díla Masarykova, ale i jiných velikánů naší minulosti. S tím je potřeba už jednou skoncovat. Jedním z prvních kroků by se mohl stát nový přístup k celé naší i evropské minulosti, přítomnosti i budoucnosti prostřednictvím navázání na Masaryka. Je v souhlasu s naší ústavou a zejména s kulturními právy, zakotvenými v helsinském závěrečném aktu a v dříve již ratifikovaných mezinárodních paktech, žádáme-li úřední souhlas s ustavením nezávislé Společnosti Tomáše Garrigue Masaryka a povolení její veřejné činnosti přednáškové, publikační, vědecké i popularizační, včetně obnovení Ústavu TGM i s původní knihovnou, pokud bude ještě moci být shledána, tak aby jejich činnost co nejlépe přispívala k obnovení nejen povědomí, ale skutečných znalostí a vědomostí o Masarykově životě i díle v nejširší veřejnosti a k prohloubení a zintenzivnění odborné práce, souvisící s Masarykem, jeho předchůdci i pokračovateli, s jeho dobou, ale také a zejména s dneškem, tj. v duchu současných aktuálních potřeb našeho národního života. Mohli bychom pak doufat, že po tomto prvním kroku bude naše společnost, budou naše národy s to udělat kroky další. Tak, jako Masaryk koncem minulého století vytýkal tehdej-

ším liberálům "ono úzkoprsé, nepěkné a nečeské pojmání otázky sociální", proti němuž sám stavěl "kulturní a politické obrození, osvobození té části národa, která posud od národní a kulturní práce duchovní byla vyloučena", musíme po stu letech žádat vlastně něco podobného: znovuzapojení do kulturního a duchovního života národa a společnosti všech těch, kteří z něho byli v minulosti násilně nebo administrativně vyloučeni. Ne však nějakým novým úředním aktem, nýbrž prostým respektováním jejich nezadatelných práv, jež jim dlouho byla a dodnes jsou upírána.

Vzpomínáme-li dnes na Masaryka, není to žádný návrat do minulosti. Vlastně nejde ani tak o Masaryka, jako spíš o nás, o naše děti a vnuky. Také dnes by někdo mohl a měl psát o "naší nynější krizi" a o "české otázce". Obě tato témata jsou však už jednou spjata - nejenom literárně - s osobou a dílem T.G.Masaryka, a to by si měl každý uvědomit. Bez navázání na něho není pro nás a pro nikoho možné ani o těch tématech psát, natož českou otázku řešit a krizi překonat. Proto není frází, vyslovíme-li přesvědčení, že Masaryk je pro nás, pro naše národy, pro naši společnost spíš otázkou budoucnosti. To jest: naší budoucnosti.

Milan Machovec

Masarykův odkaz do druhého půlstoletí

Stát, ježž Masaryk založil a jemuž dlouho stál v čele, existuje, ale nyní začleněn do jiných mezinárodních souvislostí a jiných dobových zápasů a zcela jinak spravován. V tom smyslu patří Masaryk již historii. Ale naše více než tisícileté dějiny - už od nitranských a velkomoravských panovníků - jsou nejen mosaikou vzájemně se lišících epoch, ale tvoří také jistou kontinuitu více než pouze jazykovou. Jde o kontinuitu a interakci mezi hodnotami jednou již získanými a uchovávanými a tvorbou hodnot nových, nejen materiálních, nýbrž i kulturních a mravních, a to hodnot vyšších, než jaké spontánně vytváří jakékoliv, byť sebe primitivnější lidské společenství. Ať dnes kdokoliv nazírá Masaryka, resp. stát jím představovaný, z jakéhokoliv hlediska, nikdo nemůže popřít, že dvacetiletí tohoto státu a také již Masarykovy životní zápasy, jež tomu předcházely, mají v naší tisícileté historii místo výrazné jako málokteré jiné dvacetiletí a jako dílo jen mála jiných jedinců.

O Masarykově mnohostranném životním díle existuje dnes ohromná literatura a jeho osobitost bude nepochybně i v budoucnu podnětem k úvahám velmi rozmanitým a plodným, pokud ovšem v této budoucnosti vůbec ještě půjde o něco lidsky hlubokého. Půlstoletí od jeho smrti však již poskytuje dostatečný odstup, aby aspoň ty nejzákladnější kontury jeho díla a myšlenkového odkazu byly zváženy relativně objektivně, bez apriorních vášní, jež ovšem jakákoliv politicky vyhraněná pozice ve své přítomnosti také vždy provokovala. Odstup půlstoletí je dostatečný i pro to, abychom se dostali za meze pouze okamžité aktuálnosti /která je ovšem v jeho případě právě dnes také možná a pozoruhodná/, jež obvykle dříve či později zase pomíjí a zklamává. V kontinuitě mnoha generací však zůstává odkaz každé vyhraněné osobnosti poučný a plodný, byť nikdy nebývá přímo napodobitelný. Ale pokud dokážeme přistoupit k velikosti lidí jiných dob s pokorou v srdci, bývá z toho i pro nás a pro budoucí pokolení zisk ohromný a ničím jiným nezastupitelný.

Masarykovi a jeho odkazu se přihodilo něco v celých našich dějinách zvláštního: ne to, že na něj někteří reagovali s obdivem a láskou, jiní s odporem či přímo nenávistí - to se stává každému, kdo kdekoliv představuje veřejně něco výrazného a kdo o něco pozoruhodného boju-

je; u nás se to dokonce stává i největším tvůrcům vědy a umění, jako byli Dobrovský či Smetana, což je jinde ve světě přece jen neobvyklé. Ale to zvláštní jen u Masaryka tkvělo v tom, že od jeho vstupu do českého veřejného života v roce 1882 se lidé v poměru k němu rozdělili docela jinak než podle obvyklých směrů a skupin politických i světonázorových. Odpor vzbuzoval vůbec ve všech směrech, všude však - s výjimkou krajní fašizující - oí pravice - získával i nadšené obdivovatele. Tak například až žákovsky vděčně se k němu chovali jak ateisté, tak hluboce věřící lidé všech konfesí. Zřejmě šlo u něho přednostně o něco jiného, než co lišilo lidi konfesijně a strancky. Mezi jeho vyslovenými nenávistníky převažovali ovšem vždy jedinci tak či onak pathologičtí, ale i to nelze podcenit a tímto konstatováním odbýt; neboť výskyt a aktivita lidí tak či onak chorobných /zakomplexovaných, nějakou ranou v dětství navždy poznamenaných, chorobně ješitných či nenávislně se mstících za vlastní neschopnost lásky a činu atd./ je vlastně v dějinách jevem pravidelným, svého druhu normálním - a v hekticky uchvátané moderní civilizaci se spíše zvyšuje. Odtud i druhá jedinečnost Masarykova postavení v našich dějinách, že ještě uplynulé půlstoletí po smrti byl milován i napadán s intensitou, jak se to nestává mnohým ani za života, a to opět z pozic nejrozličnějších, např. "zprava" i "zleva".

I to ovšem ukazuje mimořádnost a sílu Masarykova díla a osobnosti. Teprve v posledních letech - zdá se - podobné krajnosti začínají mizet, neboť po půlstoletém odkazu se už ukazují příliš trapné a scestné. Půlstoletí od Masarykovy smrti poskytuje již dostatečný odstup, aby byl viděn nejen prismaťem presidentského postavení, proti jeho vůli tehdy značně mýthizovaného a jakoby personifikujícího tehdejší republiku, to ovšem nejen s jejími přednostmi politickými, ale i s nedostatky sociálními i národnostními. Dnes je především třeba co nejživotněji prožívat to, co roli jeho stáří umožnilo, totiž jeho pozoruhodné dílo myslitelsko-kritické a jeho zcela mimořádnou osobní statečnost a odpovědnost. Neboť za půlstoletí od jeho smrti se začíná již evidentně ukazovat, že bez těchto lidských kvalit zůstává lidský život - byť na jakémkoliv jiném sociálně-ekonomickém i národnostním základě - nízký a nehodnotný.

1. Místo v naší tisícileté státnosti

Všechny státní formy i jednotlivé státy se během 20. století v očích většiny obyvatelstva, a zejména mládeže, tak či onak zkompromitovaly, takže bývají chápány spíše jako nutné zlo než jako podklad lidských nadějí, neřku-li hodnot, po nichž by lidé bezprostředně toužili. I mnozí myslitelé poslední doby spontánně redukuje zdoroje tzv. evropanství toliko na starořeckou kulturu a židovsko-křesťanskou eschatologickou tradici touhy po radikální změně; naopak běžně se zapomíná na třetí, starořímský zdroj hodnotného evropanství, totiž umění státně organizovat /rozumně, nepřehnaně, nikoliv samoučelně/ a ústavně žít. Princip státnosti se v evropské tradici zdaleka neredukuje na jeho roli potlačovatelskou, resp. poručnickou, nýbrž státní formy v sobě obsahují - tu více, tu méně - i nezbytnou příležitost k rozvoji vyšších hodnot lidskosti a lidského soužití. Stát sám o sobě zajisté patří spíše do oblasti prostředků, tj. není sám hodnotou lidského života jako třeba vědecké myšlení, umělecká tvořivost či osobní lidská moudrost, nioméne může pro to vše znamenat významnou pomoc /ovšem i překážku/: připomeňme, že ty četné menší národy a národnosti našeho kontinentu, které v posledním tisíciletí nevytvořily stát a nestaly se státním národem, převážně dnes vegetují toliko v oblasti

hodnot povahy spíše etnografické. Kde je vrcholem kulturní aktivity lidový tanec, mohou se si ce lidé cítit subjektivně šťastní, ale samozřejmě nejsou na úrovni úkolů 20.století. Spojí-li se tato kulturní vyspělost s pouhým užíváním vymožeností moderní techniky, samozřejmě spěje vše jen ke zneužití techniky a do záhuby.

První úlohou našeho státu, jak se zformoval již v 9. a 10.století, bylo nesporně ochránit národ před osudem Polabských Slovanů; mimo jiné i převzetím hodnot evropského Západu čelit expanzi německých kmenů nás obklopujících. Přemyslovští panovníci mezi sv. Václavem a králem Vladislavem splnili tento úkol za pouhé dvě staletí tak znamenitě, že se český stát stal nejpevnějším a brzy poté i nejsilnějším celkem v onom volném celku Svaté říše římské, což bylo vyjádřeno i tím, že jako jediný se tu vlastně paradoxně stal "královstvím v království", přičemž český král byl jen formálně hodnostně podřazen německému. Tím byl ovšem první úkol - boj o holé bytí či nebytí - dokonale splněn a český stát se mohl stát podkladem druhého, náročnějšího úkolu, tj. umožnit vnitřním tvořivým silám národa vytvářet kulturní hodnoty odpovídající vrcholným projevům tvorby ostatních evropských národů. Po nábězích posledních Přemyslovců umožnil - jak známo - stát Karla IV. české kulturní tvořivosti a vůbec odvaze k činu dostat se na jedno

z předních míst celé Evropy. Brzy následující epocha husitského úsilí o reformu církve a veškerého společenského života pak svým dosahem ostatní Evropu nejméně o jedno století předstihla: o čem se všude jinde jen šeptalo v skrývajících se kaceřovaných sektách, stalo se mezi dobou Milíče z Kroměříže a Jiřího z Poděbrad u nás veřejnou záležitostí, věcí svobodné diskuse všech vrstev národa. Ale od 16.století již ani toto poslání státu plně nedostačovalo. Jakmile se začala rozvíjet zámořská expanse, kolonialismus a novodobé podnikání, v důsledku toho i první velmoci novodobého typu - nejprve Španělsko, později ještě výrazněji Anglie a Francie -, bylo již jen otázkou času, kdy si myslivé hlavy malých, od zámořských cest odlehklých států položí otázku, jak za nové situace budou moci obstát vůči rozvíjejícím se velmocem. "Idea státu rakouského" byla pojmově vyjádřena až roku 1848 Palackým, ale ve svých základech se zrodila již v hlavách těch českých / a ovšem s jistými odchylkami i uherských/ šlechticů, kteří zvolili rakouského vévodu roku 1526 na trůn svatováclavský a svatoštěpánský: aby menší národy i za nové situace obstály, je radno se shlukovat v jisté bloky, resp. federace, jež nebude možno jako celek podcenit a rozdrtit. Je známo, že čeští šlechtici chápali toto spojení toliko jako naprosto volné a zrušitelné, dané pouze personál-

ní unií panovníkovou. Je však rovněž známo, že tito šlechtici a jejich potomci přecenili své síly a podcenili síly habsburských snah o centralismus, napodobující Madrid.

Tento třetí historický úkol naší státnosti nejen tedy nebyl řádně proveden /to ostatně nebyl ani mezi jednotlivými německými kmeny, ani v Itálii či Polsku/, ale u nás vedl jeho nezdar - zvláště po porážce stavovského povstání z let 1618-1620, k důsledkům velmi tragickým: národ kdysi tak sebevědomý, tvořivý a mocný, jehož státnost se za několik dalších generací stala spíše jen formální, národ nyní vlastně opět "nestátní" se brzy ocitl tam, kde byl v počátcích své historie: šlo opět o otázku prostého bytí či nebytí. Obrozenci přelomu 18. a 19. věku nemohli ani pomyslit na "samostatnost", maximem bylo to, co vyjádřil Palacký zmíněnou "ideou státu rakouského": soustátí národů středního a dolního Podunají není v principu zlem, ano, mohlo a mělo by být ochranou svébytného kulturního a mravního rozvoje všech těchto národů; aby však to mohlo plnit, nesmí být svévolně ovládáno jedním centrem, nýbrž musí se přetvořit ve federaci rovnoprávných, moderně pluralisticky a demokraticky spravovaných zemí. Palacký doufal dlouho, že toto rozumné stanovisko převezme většina obyvatelstva včetně císaře - aby posléze byl na sklonku života tím více zklamán. Nebyl to jen přechod k dualismu

roku 1867, ale především vítězství Pruska ve válce 1866 s Rakouskem /a pak i s Francií 1870, znamenající ustavení vysoce militaristické německé velmoci/, jež učinilo z Rakouska vlastně vazala Německa. Vazal Německa se tím tíže mohl zbavit rakouského centralismu, i kdyby chtěl. Palacký sám připustil krach "ideje státu rakouského", ovšem jeho slavný výrok "budeme i po Rakousku" byl tehdy jen povzdechem starce a mravním povzbuzením; nemohlo se stát přímým politickým programem. Až do roku 1914 se veškerá česká politika proto pořád ještě pohybuje na základech zmíněné "ideje", mladý a zralý Masaryk zvláště výrazně a nejnáročněji: trpělivě a důsledně volá Vídeň k pořádku, prosazuje přechod k federaci a odbourávání privilegií. Proto ale ne náhodou právě Masaryk na prahu stáří, když nastala příležitost, odhodlal se první a z politiků tehdy jediný udělat z povzdechu odcházejícího Palackého nový program, resp. obnovit prastarou českou státnost, ovšem na docela jiných základech. Je známo, že tak učinil až po zralých úvahách, ověřiv si, že Vídeň po případném rozdrcení Srbska jen utuží svůj centralismus, ověřiv si také, již sledováním průběhu mobilizace a prvních měsíců války, že nejširší vrstvy lidu začínají statečně ukazovat sympatie pro Srbsko i Rusko a odpor k Vídni...

Zánik habsburského soustátí 1918, na němž

měl Masaryk daleko největší a nejvýraznější podíl, nepřinesl ukončení všech zejících bolestí, ale znamenal ohromný krok vpřed. Předně byl základem národně osvobozené a demokratické revoluce nejen pro nás, ale pro všechny středoevropské a balkánské národy. Na cestu demokracie se dříve či později vydaly i ostatní národy habsburského soustátí. Za druhé - z hlediska oné naší tisícileté historie - byl obnovením naší plnohodnotné státnosti v Evropě, teď už ovšem také i pro Slováky, zejména po opravě omylu "čechoslovakismu". Byl tedy opravou usilí po roce 1526 beznadějně ztroskotávajícího. Dnes už si mladí lidé těžko dovedou představit, že kolem roku 1900 o nás většina obyvatel evropských zemí ani vůbec nevěděla, že byla známa jen jména Smetana a Dvořák, a to ještě lidé většinou ani nevěděli, co je to vlastně za národ, z něhož pocházejí. Ještě za války se těžko ve všech státech Dohody včetně Ruska vysvětlovalo, kdo vlastně jsme. Masaryk se proto obával, že na to, aby se naše státnost stala v Evropě samozřejmostí, bude potřebí nejméně padesáti let kontinuity. V tom smyslu i přijal spíše reprezentativní úřad presidentský, aby tuto kontinuitu světu jako první představoval. Jestliže to trvalo jen dvacet let, ale přesto celý svět v podstatě odmítl Hitlerem proklamovaný "návrat Čechů do Říše", a jestliže obnovení Československa v roce 1945

bylo již pro nás i pro svět prakticky samozřejmostí, tkvěl i v tom výrazný podíl toho, že Masarykem představovaný stát byl těch dvacet let ostrovem demokratických svobod uprostřed fašistických či polofašistických sousedů střední Evropy a Balkánu. Ano že i Masaryk sám představoval jednoho z vrcholných představitelů evropské kultury pro všechny ty, kteří mezi dvěma válkami v Evropě uchovně něco znamenali, a ovšem i pro ty, kteří pak měli vliv na uspořádání Evropy po roce 1945, na poměry, jež ani po druhé válce nebyly vůbec ideální, ale přece mnohem reálněji odpovídaly potřebám dalšího jen mírového vývoje, než odpovídal nedomyšlený versailleský mír po první světové válce.

Jestliže se již roku 1938 vyskytly / a i nyní se občas v pražských i vídeňských krčmách ozývají/ rádobý politizující hlasy těch, kteří prosazují svou naivní moudrost způsobem rad politikům do minulosti, a to hlasy typu, že "Masaryk neměl Rakousko rozbíjet", "mohli jsme být velmocí", "mohli jsme volně jezdit na Jadran" apod., není zajisté třeba zdržovat se výkladem o tom, že Masaryk rozbil jen to, co bylo třeba rozbít, abychom nejen jezdili na Jadran či jinam /z čehož ostatně nikdy nikdo nezmoudří/, ale abychom - zde i tam na Jadranu - vůbec důstojně žili. Ale i toto hospodské politikaření obsahuje jakési zrno pravdy, a to v tom,

že vnikem Československa nepřestal existovat problém, který si někteří čeští předáci uvědomili již v roce 1526: co s malými národy v době zvyšující se převahy velmocí, ba dnes dokonce "super-velmocí", jejichž předáci, a to i ti nejlepší mezi nimi /typu Roosevelta/, dokonce i kdyby chtěli, v záplavě těžko řešitelných jiných úkolů, jež pro ně musí být závažnější a musí mít přednostní pořadí, problematiku osudu malých a menších zemí mohou v nejlepším případě časově odsunout, obvykle ovšem de facto bagatelizovat. Ona Palackého "idea" /ne již ovšem státu rakouského/ neztratila všechn smysl ani roku 1918, ani roku 1945. To ovšem Masaryk ve své době dobře věděl, že "samostatnost" ve smyslu ignorování evropské /a dnes už i celosvětové/ situace by byla chimérou. I on usiloval proto - jako Palacký - o jisté "začlenění", na rozdíl od Palackého se však dalšího zklamání osobně nedožil.

I dnešní "začlenění" má své problémy, byť poněkud jiného typu. Ale veškeré dějiny problematiky začlenění a spojování zemí a národů jak před rokem 1918, tak po roce 1945, registrují totéž, co ukazuje osobní příklad Masarykovy odvahy k činu a celoživotní trpělivé mravní statečnosti: že totiž v jakémkoliv soustátí či bloku se úspěchu nelze nikdy dopracovat patolízalstvím mocnějšímu, ale jen pevným prosazováním zájmů naší osobité národní státnosti. Masarykův odkaz, nava-

zující na odkaz husitství, Havlíčka a řady jiných, je přísným mementem, že my můžeme uhájít a prohloubit svůj život toliko spojením zásadové pevnosti a statečnosti s co nejdůslednějším demokratismem.

2. Demokracie není jen forma vlády

Masaryk žije v povědomí československého lidu jako vůbec nejvýznamnější a nejcharakterističtější představitel demokratismu; to nejen pro své politické dílo a pro postavení svého stáří, ale i pro způsob veškerého vystupování a chování, a to vůči každému. Celoživotní osobní statečnost a pracovitost se u něho prolínaly s přímostí a prostotou života. Jednal stejným způsobem se zahraničními potentáty a slavnými tvůrci kultury i s člověkem nejprostším a byl trpělivý i ke svým vlastním odpůrcům, pokud v nich viděl aspoň kus základní lidské slušnosti a občanské odpovědnosti. Náš lid je tvrdými staletými zkušenostmi sice v nejednom ohledu mravně nalomen a oslaben, ale na druhé straně svým způsobem zmoudřelý a citlivý na to, jsou-li u někoho jen slova a programy krásné. Proto si spontánně vždy váží jen toho, kdo je náročný především na sebe a kdo s ním sdílí nejprostší formy běžného občanského života. Náš lid snese daleko lépe třeba i tvrdý výkon moci než zážitek toho, komu na osobní

moci záleží. Ze všeho nejhůře snáší byzantský sebekult a zpupnost povýšenců, u nichž si ověřuje, že rozumem ani charakterem nepřesahují průměr. Chce zajisté, aby volení předáci byli moudřejší než je on sám, ale nesnáší, aby kdokoliv výše postavený byl na to pyšný a osobně z toho těžil. Když nevidí mravní autoritu, kupodivu rychle propadá skepsi a začne sám v životě korigovat. Naopak pokud si ho někdo získá mravní autoritou, je zase schopen i k osobním obětem. Váží-li si takto někoho, to neznamena, že s dotyčným ve všem souhlasí. Každý náš člověk má "dost svého rozumu" a "myslí si své". Ale necítí-li nad sebou mravní autoritu, autoritu demokratického stylu života, cítí se zaskočen a reaguje často úplně dětinsky nevázaně a s primitivním egoismem. Jakákoliv demokracie potřebuje nejen svobodnou kritiku, dělbu moci a účinnou kontrolu této moci, volby na základě výběru mezi více různými kandidáty, ale potřebuje i silné a působivé vedoucí osobnosti, silné ovšem ne až získáním moci, ale mravní opravdovosti vycházející z nitra dotyčného, nezávislou na okamžité politické funkci.

To vše Masaryk opravdu byl a nejširší vrstvy to dovedly vycítit. Mnohem těžší, ba prakticky nad lidské možnosti ovšem bylo, aby tyto své vlastnosti těm, kdož si jich dovedli vážit, prostě předal. Když národ stál - v tu chvíli

takřka bez výjimky - v účtě nad jeho hrobem, bylo snad v každém aspoň trochu z Masaryka. Ale jak brzy poté - nejprve Mnichovem - přicházela rána za ranou, některé podobné celonárodnímu šoku, zůstala sice světlost vzpomínek na Masaryka čistá, ale není divu, že mnozí začali také pochybovat, zda demokracie má vůbec dost síly před přívaly "doby" sebe i lid bránit...

Nejde však jen o to, že i nejširší vrstvy lidu, které by ovšem - abstraktně vzato - demokracii "chtěly", mívají důvodné pochyby o tom, zda se demokracie dovede obhájit proti těm, kteří používají násilí, zbraní, mocenské převahy, lži a zastrahování. Ale jde o to, že centralismus, absolutismus, diktát jedince nebo jakékoliv oligarchie, dirigismus nějaké těžko kontrolovatelné skupiny a jiné nedemokratické režimy také mohou uvádět jisté argumenty pro sebe, zejména to, že prostý příkaz z centra, z něhož jde strach, může soustředit činnost statisíců a milionů velmi rychle jedním směrem. V podmínkách, kde jsou lid i země velmi zaostalé, to ve všech dobách sice opravdu mohlo přinést jisté rychlé ba i velké úspěchy ve výstavbě či boji. Jako na vojně, kde se také o rozkazu nediskutuje. Jenže tyto centralistické systémy se opravdu zrodily v dobách, kdy primitivní lidská společenství především válčila. Nedílná autorita patriarchy a vojevůdce, otrokáře, absolutního panovníka atd. přešla ve svých důsledcích až do 20.století

a v mnoha zemích naší planety ji dosud lidé považují za samozřejmou. Ale kdekoli jde již o složitou výrobu a mnohostranný společenský život novověkého typu, má takovýto centralismus úspěchy vždy jen počáteční a brzy začne dotyčná země všestranně zaostávat. Potom jsou jen dvě možnosti: buď se taková země trvale octne na periferii dějin, nebo její bystřejší a statečnější lidé začnou zápasit o tu či onu formu pluralismu a demokratického života. Všimnou si totiž, že kde je rozhodující myšlení koncentrováno na malou skupinu, tam se toho moc nevymyslí. Kde ovšem rozhoduje jedno centrum, tam i nejnadanější lidé prosazují své nápady velmi obtížně - někdy to vůbec nejde. Nadto centrum vždy vytváří i jisté modely zastrašování aktivity zdola, takže před statisíci nadaných lidí pak vznikne strašné dilema: buď riziko aktivity - nebo ohled na momentální zabezpečení rodiny. Na masovost tohoto rozporu postupně umírají ve všech civilizovaných zemích všechny typy centralismu - nebo by zemřela země sama. Pro centralistické režimy, které se za demokratické pouze vydávají, je příznačné, že k aktivitě neustále vybízejí, znovu a znovu, tisíckrát, po dlouhá léta, což je nejlepším dokladem toho, že všude převažuje a vše ničivě zachvátí pasivita. Neboť nejde o to, lidi k aktivitě vybízet, nýbrž jim ji prostě umožnit /jejím zvýhodněním, odstraněním strachu z všemocného centra jeho rozumnou

redukci na dosud žel existující zřetel branné apod./ - pak se lidé i bez vybízení chopí aktivity sami. Masaryk k aktivitě slovy nikdy nevybízel - nanejvýš ji osobním příkladem ukazoval.

Centralisté a jejich daleko hojnější přísluhovači - centralismu navyklí byrokraté všech stupňů - často zdůrazňují, že demokracie byla vždy jistá forma moci, a to i moci třídy nad jinou třídou. To je zajisté jako historické tvrzení pravda: demokratické a pluralistické státy minulých století měly své dobové meze, mj. i dané tehdejším stupněm výroby a třídně sociálních zápasů. Ale tato historizující pravda bývá používána v současných zápasech o novou demokratizaci a tím se mění ve velkou lež. Centralisté to také líčí tak, jako by demokracie byla jen jistou formou moci, rovnocennou jiným formám moci, což je i pro minulost nepravda. Pluralistické a demokratické formy umožňovaly i v minulosti širší a hlubší rozvoj všech materiálních a duchovních hodnot a vývoj v zemích, kde se staly tradicí, se podstatně urychlil; naopak jiné země zaostávaly. A konečně - za třetí - centralisté tím, že snižují nebo zamlčují úspěchy demokracie minulých epoch a že líčí věci tak, jako by doby a demokratické režimy různých epoch neměly spolu navzájem nic společného, resp. podobného /mj. vyvyšováním samovládců typu Friedricha Velikého a snižováním demokratů minulosti typu

Masaryka/ bojují ne proti minulosti jako Don Quijote, ale proti demokratismu současných dob, v tom i demokratismu v socialistických zemích. I když se demokracie antická, raného novověku a dneška velmi liší /a ovšem liší se i podle různého základu podnikání a výrobních poměrů/, mají nutně i určité rysy společné, resp. velmi různou formou zajišťují cosi shodného. Je to v první řadě decentralizace moci, především striktní oddělení moci zákonodárné, výkonné a soudní, jež jediné zajišťuje, aby se nekumulovalo zneužívání moci, dále záruky nepostižitelnosti občanské aktivity a kritiky zdola; konečně i neustálá kontrola kohokoliv ve veřejném postavení, pravidelné vyměňování selhávajících a stárnoucích hodnotářů za nadějnější a věkově úkolům přiměřenější občany, zejména pak obezřetná a velmi promyšlená opatření, aby se dříve či později nemohli chopit moci opět nějakí aspiranti na tyranidu či všelijací demagogičtí dobrodruzi. Nutno hned říci, že demokratické režimy všech dob mají i některé společné slabosti, proti nimž se jen postupně a obtížně hledají opatření: především je to sám vnitřní rozpor svobodné diskuse, totiž že demokracie ji dosud vždy poskytovala i těm, kteří svobody projevu používali pro potlačení svobody a odstranění demokracie; to se jim i nejednou podařilo, takže už v antice sledoval Aristoteles jakýsi jakoby fatální ko-

loběh různých ústav. Ale novověk ukazuje, že i proti této domnělé fatalitě a slabosti dosavadní demokracie lze najít opatření jiná než tyranská.

Zmíněné společné znaky demokracií všech typů /resp. zbudovaných na jakémkoliv sociálně ekonomickém systému/ se vyvíjely a mohly rozjasnit jen postupně. Antická demokracie samozřejmě neplatila pro otroky, ale i tak se v ní již v Athénách i římské republice vyhranily některé dosud pozoruhodné a uplatnitelné principy: tak např. tribun lidu, lidem volený, mohl kdykoli s lidem rokovat o čemkoliv a nesměl za to být representanty moci stíhán. V Anglii se zase již od středověku začal uplatňovat parlamentární pluralismus šlechty, který se v novověku posléze vítězně prosadil a odstranil absolutismus panovnické moci. Osvícenci 17. a 18. století věděli již o nutnosti rozdělit moc na zmíněné tři nesplynutelné složky, jakož i to, že domyšlení principu svobody jako prožívané lidské hodnoty znamená, aby každý postuloval a hájil svobodu i pro toho, kdo s ním polemizuje. Teprve od americké revoluce lze však mluvit o novodobé demokracii, zejména v díle Jeffersonově a Lincolnově /"vláda lidu, skrze lid a pro lid"/. Není třeba zvláště připomínat, že žádný z těchto principů neměl pouze úspěchy; stává se nejednou, že za demokracii se vydává i cosi, co by spíše bylo možno nazvat "vládou korumpovaných, skrze korumpované a pro korumpo-

vané". Nelze zapomenout, že ve Francii - klasické zemi politických převratů - se od revoluce 1789 již několikrát restituoval monarchismus a pět republik, z nichž každá má značně jiné pojetí demokracie a jiné obtíže s jejím zajišťováním. Demokracie má tedy evidentně i jisté slabé stránky, jež bude nutno i v budoucnu řešit. Obtížnost úkolu však nesmí být záminkou pro setrvávání v nedemokratickém centralismu, neboť i život sám má zajisté více obtíží než smrt a hniloba. Někdy opravdu jakoby leckde z demokracie zbylo jen to, že vládnoucích korumpovaných skupin je více a že spolu soupeří; ale pak platí, že i za tak zlé situace se náprava pořád ještě podaří spíše a rychleji než tam, kde vládnoucí skupina je jen jedna a pevně sevřená, byť i snad někdy nezkorumpovaná...

Mimořádnost zjevu Masarykova není tedy v tom, že "byl demokrat" jako jeden mezi lepšími z dosavadních představitelů takto těžce zmítaných demokracií, nýbrž v tom, že si jako myslitel i tyto nedostatky brzy uvědomil a že se svým myšlením a ještě více svými životními zápasy snažil ukazovat především to, co by mohlo demokracii prohloubit a upevnit. Věděl, že má-li se demokracie jako forma politické moci a občanského soužití trvale udržet, musí právě znamenat mnohem více než toliko formu politic-

ké moci. Jinak řečeno, v demokracii nesmí jít toliko o parlamentarismus, tajné volby s pluralitou výběru, maximální otevřenost kritiky všemi směry a vůči každému atd. Vše to může lidem velice pomáhat k hodnotnějšímu životu, ale může být i všelijak zkresleno a zneužito, takže se demokracie zprofanuje a neudrží. Masaryk proto hledá pomoc politické demokracii až za hranicemi běžné politiky a politiky vůbec: hlouběji v základech lidské bytosti a vzájemnosti jednotlivých lidí. Politika musí být zakotvena v něčem hlubším, než je ona sama, musí sahát až k samým základům lidských hodnot rozumových, citových i mravních, k otázkám chleba a práce, k otázkám lásky muže k ženě, matky k dítěti, k otázkám individuálního svědomí i k zájmům, kterými se právě zmítají velké skupiny lidí. Politika musí mít podklad intimně lidský i obecně lidský, konkrétní i přesahový. Národu či jakékoliv skupině lidí může trvale prospět jen to, co má tyto dvojčediné lidské základy: co sahá i k intimitě jednotlivých srdcí i k zájmům všech lidí o přežití a pokrok. Proto Masaryk studuje filosofické soustavy antiky i novověku, zvláště ty velké hledačské zjevy mezi nimi, typu Sokrata či Pascala. Studuje různé speciální vědní obory i krásnou literaturu, ne aby se stal "odborníkem" v tom či onom, ale aby tam hledal zbraně pro prohloubení politiky vůbec a demokracie

zejména. Podobně studuje největší myslitelské zjevy českých dějin - Husa, Chelčického, Palackého aj. - , ne aby se k nim "vracel", ale aby i v nich hledal to, co by prohloubilo současnost. Z téhož důvodů studuje různé formy a zvraty jednak křesťanství jako dosud nejvlivnějšího proudu naší civilizace - a obdobně i marxismu, který se mu kolem roku 1900 jeví nejpozoruhodnějším a nejprůbojnějším fenoménem všelidské současnosti a blízké budoucnosti, na jehož úrovni - případně však i na nedostatku jeho úrovně - bude snad záležet osud lidstva. Z téhož důvodu si však všímá fenoménů troskotání lidskosti v sebevražednosti a narkománii, v alkoholismu i ve zprofánění erotiky atd. Proto zasahuje i do zápasů právních, diplomatických aj., aby všude hledal cosi více než jen užitek dne. Na jeden lidský život si toho bral neuvěřitelně mnoho.

Masaryk zasahoval do dvaceti oblastí lidského života, tehdy už chápaných jako jisté "specializace", jejichž odborní představitelé se začali převážně uzavírat v rámci toho jen svého oboru a přestali si klást otázky své společenské a občanské zodpovědnosti, neřku-li zařazení svého vědění do toho, co osudově hýbá celým lidstvem. Masarykovi proto dlouho lidé nerozuměli, někteří mu neporozuměli nikdy a ani dnes, protože mu nastavovali pouze zrcadla své vlastní uzavřené odbornosti, v nichž ovšem ne-

mohl obstát, neboť jemu o to ani nešlo. Nejprud-
 čejí se vedle profesionálních politiků všech smě-
 rů ne náhodou střetl s odbornými historiografy
 a s katedrovými filosofy. Ti mu vytýkali, že ne-
 měl obvyklý filosofický systém. On zase žasl, že
 ve filosofii - jež přece původně chtěla a měla
 být hledáním všeobecné moudré životní orientace
 člověka ve světě - se mohou spokojit tím, že se
 uzavřou v pojmech jednoho myšlenkového systému,
 který zůstane znám jen několika desítkám lidí
 a brzy bude nahrazen podobným systémem jiným.
 Divil se, jak to, že si nekladou otázku, jak
 napomoci moudré orientaci celého lidského spole-
 čenství. Lidé se po dlouhé desetiletí ptali,
 a někdy dosud ptají, zda Masaryk byl buď filo-
 sof nebo politik, neshledávající, že by byl
 v obvyklém smyslu tím či oním. Nenapadlo je, že
 Masaryk pozoruhodně zpochybnil samu zdánlivou
 samozřejmost tohoto dělení, tj. paradox, že ti,
 kdož chtějí být moudří, se nestarají o záleži-
 tosti jiných lidí a naopak ti, kdož chtějí ří-
 dit společnost k blahu a pokroku, neusilují
 o to, stát se moudřími. Pro Masaryka byla filo-
 sofie a politika zase - jako kdysi v antice -
 totéž, dvě stránky téže věci. Byly to dva aspek-
 ty snah o řešení nejhlubších otázek po smyslu
 života jednotlivého člověka i lidské pospoli-
 losti v občanském životě. Filosofie i politika
 získávají smysl až jedna skrze druhou, jinak

se nutně míjejí cílem. A demokracie bude moci trvale zakotvit, jen pokud^{v ní} budou lidé vždy více usilovat o takto pojatý život, o praktickou činnost podloženou moudrostí věků a o moudrost projevující se činem pro lidskou pospolitost. Jde tedy i o to, aby národ pochopil, že bude hodnotně žít jen potud, pokud přejme jisté všelidské úkoly a problémy za své; a odborný vědec, vyprosí-li se ze služeb buď okamžité konjunktury moci nebo obdobné konjunktury líbivých dobových iluzí, jako např. kultu domnělých starých Rukopisů, jímž paradoxně chtěli lidé tehdejší doby zvýznamnit svůj přízemní život kultem na růžovo překreslené minulosti...

To hlavní v jakékoliv filosofii: zralá lidská moudrost, schopná úspěšně se orientovat v přírodě i v dějinách, se ovšem nemůže obejít také bez trpělivých a složitých úvah v tichém ústraní; ale nesmí jen na nich přestat, jinak se brzy mění v největší možnou nemoudrost, spočívající v tom, přihlížet z ústraní, jak se lidská společnost řítí do záhuby či v nejlepším případě do tragédií miliónů malomocných, svedených a obětovaných. Zralá lidská moudrost má i ve 20. století - jako kdysi u Pascala a mnoha jiných, dosud nejslanější u Voltaira - bytostnou potřebu projevit se bojem za pravdu a svobodu, a to ne proklamací, ale především občanským bojem o záchranu ukřivděných a nevinných. Boj o zá-

ochranu jedince, zdánlivě nevýznamného, kterého představitelé moci či většiny chtěli v domněle vyšším zájmu obětovat, stává se nejúčinnějším prostředkem mravní a humanistické obrody celé společnosti. V takových zápasech se moudrost získává studiem jednak projevuje, jednak teprve v pravém slova smyslu dozrává - a přináší zmoudření i jiným. Ne náhodou národ, který zprvu těžce bloudil, posléze však prožil vítězství toho, kdo se dovedl postavit proti převládající tehdy pověře o rituální vraždě - a to zpočátku úplně sám, opuštěn i nejbližšími přáteli a za cenu velkého osobního utrpení - tento národ i dále v mnohém bloudí, ale nikdy už nebyl schopen propadnout rasismu a šovinismu jako některé jiné středoevropské národy, především v době rozmachu zvěrstev nacismu. Podobným zápasům o veřejnou obrodu říkal Masaryk "nepolitická politika" a dával jí přednost před politikou obvyklou. Ale právě dnes, kdy lidstvu hrozí globální smrt skrze náhlou katastrofu nukleární a vojenskou, ale snad ještě nebezpečněji - protože plíživě, méně nápadně - skrze doléhající katastrofu ekologickou, se politika musí stát úplně jinou než dosud. Musí mimo jiné položit do centra pozornosti právě tato dosud "nepolitická" hlediska. Masarykův důraz na nutnost odvratu od tradiční politiky k této zdánlivě "nepolitické", ve skutečnosti hlubší a náročnější politice, tj. na vše, co ohrožuje a deklasuje lidství i člověka jako individuum i jako

pospolitost bez rozdílu hranic a národů, se ukazuje víc než sto let poté, kdy na to již v mládí začal varovně poukazovat, přímo doléhavě a takřka hrůzně aktuální. Buď lidé tento dějinný obrat dokážou provést - nebo už brzy žádné lidské dějiny nebudou.

Masaryk byl tedy přesvědčen, že demokracii bude možno zakotvit se všemi jejími klasickými znaky - např. dělbou moci, otevřeností a všeobecností kritiky, především však občanské odpovědnosti a statečnosti - jen pokud se demokraté naučí usilovat i o hodnoty hlubší než pouze politické. Musí se naučit hlouběji chápat, více milovat a aktivněji přetvářet život sám, učit se občanské odpovědnosti i v pracovně nejvíce specializovaného odborníka jistého zdánlivě svébytného oboru, i v nejintimnějších vztazích muže k ženě, ženy k muži, obou k dětem, postojů jednotlivců k zachování a prohloubení pospolitosti, představitelů pospolitosti o maximální ohled k individuu. Jde o tolik různých věcí, ale vždy přece zase o jedno: o hlubší lidskou opravdovost, než jaká je dosud běžná. Všechny tyto zásady Masaryk více žil než psal, více ukazoval než vysvětloval. Ale i když je vyslovil v období, kdy ještě nešlo o demokracii socialistickou, je nesporné, že tyto zásady mohou dalekosáhle pomoci všude tam, kde se začíná pravdivě a poctivě zápasit i o demokracii socialistickou. Neboť i socialistickou demokracii mohou představovat a jí pomáhat lidé jen v té

míře, jak budou v každém ohledu poctiví a čestní, jak budou žít ne pro lesk svého dosaženého "já", ale pro jiné, a jen skrze zápasy pro lidské občanství i pro prohloubení své vlastní osoby. Masaryk - jak známo - nebyl odpůrcem socialismu, ale obával se, kam až může dospět socialismus založený jednostranně centralisticky. Věděl, že "svět jde doleva", ale obával se, aby lidé tuto cestu nechápali jen jako jakousi přírodní fatalitu, kterou lze respektovat a na ní si přiživovat svůj nízký egoismus, resp. odřeagovávat všelijaké komplexy. Věděl, že k opravdu hlubokému životu v socialismu lze spět jen obtížným vývojem a maximální angažovaností miliónů, jež umožní toliko socialismus demokratický.

Pravděpodobně nebylo jen náhodou, že lid země, která zažila Masaryka, se jako první s ohromným nadšením před dvaceti lety chopil ideálu spojit socialistické hospodářsko-společenské základy s důslednou demokracií. Snad bylo i jistou jeho chybou, které podlehl několikrát ve své tisícileté historii, že s jakýmsi požitkem příliš předběhl, málo se staraje, co bylo tehdy únosné pro ostatní socialistické země. Dnes již je ovšem v tomto ohledu jiná situace, a to právě u našich spojenců. Naopak zase náš lid je v těchto letech převážně ve stavu jakési globální deprese a skepse. Ale tento rozpor bude nutno řešit a z tohoto stavu se dostat. Nebude to snadné a nemůže

to být jednorázové. Musíme začít o to účinně usilovat, protože jiné cesty prostě není. A tak Masarykův odkaz může v druhém půlstoletí působit snad více než v prvním.

3. "Odrakouštět!"

V mladých a zralých letech se Masaryk zabýval důležitými problémy své "nepolitické politiky" často velmi detailně. Tak tehdy učil i odvaze jít "proti proudu", ať přicházel z vídeňského centralismu či pražského nacionalismu, prudce odmítal pouhé projevování oddanosti tomu či onomu a žádal hlubší a poctivou práci, mj. i na osudech národů v daných možnostech tehdejší rakouské říše. Učil příkladem nehrbit hřbet před mocnými a vlivnými, ale také se před nimi nestahovat do pohodlného soukromí. Ve stáří a v novém postavení presidenta se mj. snažil výsledky toho všeho shrnout do stručných formulací, jaké by mohly být základem pro podobné zápasy v co nejširší veřejnosti - např. "demokracie je diskuse", "rozčilení není program", "revoluce hlav a srdcí" apod. I těm heslům se ovšem rozumělo někdy lépe, někdy hůře. Zvláště snadno bylo zkreslit heslo "odrakouštět", jehož správný výklad je naopak právě dnes velmi důležitý. Mnozí to tehdy po roce 1918 - a mutatis mutandis i po roce 1945 - chápali jako pouhou výměnu německých fírem za české, holdů cí-

saři za fráze o svobodě atp. Masarykovi však tímto heslem nešlo o změnu jazyka a forem, ale o překonání jistých zlých návyků, k nimž ztráta naší státnosti a vídeňský centralismus sváděly po dlouhé generace. Z těchto staletých tradic vzniklo mj. české "švejkovství". Masaryk měl knihu o Švejkovi rád, ale dobře věděl, že "švejkovství" nemůže být konečným řešením individuální odpovědi na společenské a politické požadavky a problémy.

Masaryk brzy poznal, že se centralisté mylí ve způsobu svých požadavků, byť někdy i oprávněných, a prostí lidé že se zase často mylí laci-
ností své odpovědi na potíže s centralismem. Hlavním a zásadním omylem centralistů všech dob a všech dosud známých sociálně ekonomických systémů - i těch lepších mezi nimi - je to, že způsobem direktiv z centra - ať jde o cokoli - vyvolávají nutně u lidí mimo centrum něco jiného, než sami původně chtěli. Centralisté všech dob mají celkem zřetelnou představu o tom, jak by všichni lidé - ovšem podle jejich představ - měli vypadat: měli by být pracovití, obětaví, jednotní, poslušní, skromní, bez výhrad oddaní centru a aktivní jen potud, pokud to centru umožňuje udržet se. Přitom se centralisté domnívají, že když toto všechno budou hodně zdůrazňovat, opakovat a přikazovat, postupně se všichni lidé takovými stanou. Dosáhnou však bez výjimky

toho, že lidé, dříve než by se snad takovými vůbec stát mohli, pochopí, co se od nich žádá, a začnou se tak ve vlastním zájmu vůči mocným a vůbec na veřejnosti chovat, především také tak mluvit, což nedá žádnou námahu. Vnitřně se však lidé ve smyslu požadavků nemění. Vzniká jakási "dvojjazyčnost" lidí, lidé se jinak chovají a jinak mluví na veřejnosti i ve školách, jinak v soukromí. Centralisté se pošetile radují, když slyší, co chtějí slyšet, ale velice se pletou v tom ohledu, že by to byla oesta, aby se lidé opravdu takovými stali. Ve skutečnosti by vlastně ani příliš nevadilo, že jinak mluví lidé na veřejnosti, jinak v úzkém kruhu přátel. Ale to vše má další důsledky. Důležitější je, že lidé si svůj soukromý svět stále více opevňují a posléze se stávají vůči všemu, co přesahuje obzor rodiny a kamarádství, úplně lhostejní, i když jde třeba o poctivost v práci, o situaci přírody vně jejich plotu atd. Navenek odvádějí "daň císaři" slovy a formálním plněním, resp. účastí na základních politických parádách a oficialitách, ale ve skutečnosti pro nic veřejného nehnou ani prstem. Dělají cokoli přesně jen po tu mez, za kterou se jim dobře zaplatí, ale protože za péči o přírodu či mravní charakter jim nikdo nic nezaplatí, nestarají se o to. Dokonce to považují za projev chytrosti, jak své předáky ošidili. Pojmy občanské angažovanosti, resp. statečnosti, brzy buď vůbec neznají nebo se jim -

a to častěji - přestěhovaly někde do říše krásných pohádek, se kterými se v reálném životě neobstojí. Stát se cítí vítězem, protože téměř všichni mu říkají ano, milióny jednotlivců se cítí rovněž ve výhodě, že se naučili opovrhovat "erárem" a vše, co je za jejich prahem, do toho eráru zahrnuli. Stát neustále proklamuje odpovědnost, ale lidem je "vše jedno". A proti tomu "mocní" nic nezmohou.

To, co Masaryk nazýval "rakušáctvím", nebylo dáno např. stylem života dělníků či rolníků na březích Dunaje, tolik podobným našemu životu. Nebylo to dáno rázem života vídeňské inteligence, jenž tam byl o mnoho vyspělejší než v maloměstácké řevnivě a primitivně závistivé Praze. Nebylo to dáno ani osobou starého císaře, který z centralistických vladařů zdaleka nebyl nejhorší a dovedl osobními zásahy některé nejdrastičtější projevy centralismu mírnit. Ale bylo to dáno tím, že jádro státu bylo přece jen naduté a tupě centralistické, takže se lidé ve své většině - nejen^v českých zemích, ale i na území dnešního Rakouska, centralismem naučili masově životu v neodpovědnosti, navykli si na téměř všechno nadávat a přitom osobně nedělat vůbec nic pro nápravu. To bylo "rakušáctví" v celé podstatě. Lidé něco jiného říkají, něco jiného jsou. Co by chtěli, pro to se neangažují, a čemu nadávají, s tím jsou ve skutečnosti již sžiti. Centralis-

mus poskytuje každému "dole" neustálost alibistických výmluv, že se "nedá stejně nic dělat", že nezbyvá než vegetovat v naprosté osobní neodpovědnosti. Ty, kdož se pro cokoliv angažují, považuje centralismem decimovaný člověk za poloblázný, ilusionisty, a když je moc tu a tam postihne, pak dobře jim tak! Proč se do něčeho pletli? Tak staré Rakousko "vurŕlovalo" /würsteln/ od maléru k maléru, od porážky k porážce - a lidé si většinou nevšimli, že tím trpí celé národy, především právě ti "dole", tak primitivně chytračící vůči centralismu.

Masaryk proto chtěl, aby republika byla opravdu tím, co to slovo kdysi ve starém Římě znamenalo, totiž "res publica", věc veřejná, věc angažovanosti všech a každého. Samozřejmě, že za dvaacet let a za tehdejší hospodářské i národnostní situace nemohl mít úspěchy v míře vrchovaté. Ale že statisíce přece mnoho z jeho snah pochopily, to ukázalo mimo jakoukoliv pochybnost např. to, jak docela jiný průběh měly obě mobilizace v roce 1938 než mobilizace v roce 1914. V roce 1938 byli lidé ochotni - a to patří jistě již k nejvyšším projevům občanství v pravém slova smyslu - za svůj stát i umírat; 1914 se lidé starali, jak se co nejrychleji tam či jinde schovat či ztratit. Jestliže takovéto historické skutečnosti jsou někomu dnes lhostejné, pak jen proto, že je k osudu národa a hnutí sám lhostejný.

Dnes "jsme tedy i po Rakousku", jak správně tušil Palacký, ale bylo by jistě projevem naprosté slepoty si namlouvat, že toto "rakušáctví", rakušáctví v nás, v našich nitrech, je už věcí minulosti. Pravda, jeho dosavadní přežívání bylo způsobeno zmíněnými celonárodními šoky a otřesy, jež započaly Mnichovem a na nichž nás lid většínou neměl odpovědnost. Ale jako se na věky věků nešlo vymlouvat na chyby šlechticů z roku 1526 nebo na zbabrané povstání roku 1618, tak není možné ani trvale se vymlouvat na otřesy Mnichova nebo na sebefrofanaci socialismu monstrophe-sy padesátých let. Někdy se přihodí, že v lůně centralistické instituce vyrostou obroditel přímo v centru samém - tak např. papež Jan XXIII. Ale většinou - jak ukazují např. hrůzné a tragické dějiny sousedního Německa - se to nestává, leda když už je příliš pozdě. Jako nikdy v dějinách nešlo cokoliv morálně kvalitnějšího nastolit dekretem, tak ani demokracie nemůže ožít bez angažovanosti lidí. Demokracii mohou dělat jen demokrati. Kdekoliv je demokracie jen zvnějšku zanesena /jako např. ve výmarské republice v Německu/, tam se dlouho neudrží. Československá demokracie vznikla roku 1918 angažovaností desetitisíců a hájit ji chtěly již milióny českých a slovenských lidí. Lze pochopit historické důvody, proč se pak u nás znovu ustavil centralismus. Ale jako doposud všude a vždy^v dějinách,

kdekoliv se na dlouho prosadil centralismus, zákonitě země v hospodářském, kulturním i mravním ohledu hrozivě zaostává.

Pro malé národy se nadto dnes otázka demokratizace začíná znovu stávat otázkou zápasu o bytí či nebytí. Je mimo diskusi, že by bylo přímo absurdní myslet si, že stačí, ba že je vůbec možné a proveditelné prostě se "vrátit k Masarykovi". Masaryk sám se vždy pokusům o podobné historizující návraty jen vysmíval. Ale považujeme za nesporné, že i demokratizační snahy z konce 20. století se i z jeho životního díla mohou naučit lecčemu cennému a znovu živému. Především právě proto, že ani v nejmenším nepomohou sentimentální ponory do minulosti. Ale hluboké nahlédnutí do minulosti je jednou z podmínek, aby současnost a budoucnost byly maximálně živé a opravdové a na úrovni řešení nových, v 19. století neznámých problémů, které dnes znamenají naději či hrozbu pro národy naší ohrožené planety.

Radim Palouš

Masarykova zbožnost a demokratičnost

V adorační písni "Tatíčku starý náš" se jasně a zřivě předvíдалo: dokud žije tvoje hlava, dobrá bude naše správa. Před padesáti lety tato hlava dožila - a naše správa se propadla až do pekel okupace a podnes se z propadlišť dějin nevymaňila. Spřádat nyní odhady, co by si ona moudrá hlava počala třeba v roce osmatřicátém či osmačtyřicátém či v osmašedesátém, je sice možné, zajímavé a zajisté i poučné, avšak nakonec jsou to všechno jen "kdyby", která se nekonala. Nicméně pamětníci pociťují jakousi nostalgii, i když třeba nejsou zrovna stoupenci někdejšího oslavného "tatíčkování". Řekněme rovnou: mávneme rukou pouze nad prázdnou glorifikací, avšak v pozadí se prosazuje pocit úcty, úcty všeobecné, která se možná u mnohých projevuje jen neobratně nebo dokonce nabubřele, která však má své opodstatnění.

Jaká je tedy ta skutečnost budící respekt? Masarykův životní styl sám je vyznačen respektováním. Není totiž výkonem svrchovaného moralisty, nýbrž je filosofickým v původním, sokratovském smyslu. Filosofie co láska k moudrosti je vlast-

ně péčí o duši. Člověk oddaný této péči se bedlivě stará o to, aby nikterak své duši neuškodil. Neustále má na mysli, zda své životní pohyby řídí podle vysokých nároků pravdivosti či pravosti. Pravda, to právě je to, čím vždy znovu poměřuje své činění. Není znalým pravdy, nýbrž je pouze oddaným pravdě na milost a nemilost.

Tato životní praktičnost Masarykova filosofování není jakousi neuvědomělou orientací, nýbrž onou cestou péče, s níž se seznamoval již co student: jeho disertační práce je o bytnosti duše u Platona. Platonův Sokrates byl Masarykovi "filosofickým apoštolem" /1/, Masaryk se na sklenku svého života vyjadřuje v tom smyslu, že rostl z Platona, že tím filosofem, který na něj působil nejsilněji, byl Platon a že platonikem zůstal po celý život /2/.

Úctu si Masaryk získával vlastní uctivostí k nároku být co nejryzejší. Veškero jeho počínání - ať profesorské nebo politické - bylo poznamenáno právě touto péčí o duši, starostí o hodnoty, které člověk neurčuje, ale kterými je naopak poměřován. To byl onen "obyčejný", životně konkrétní smysl té zakotvenosti, kterou Masaryk zval životem "sub specie aeternitatis" - z hlediska věčnosti. Takto se u Masaryka slovem i činem projevuje jeho filosofické založení: teorie a praxe nejsou dvě různé, oddělené sféry, Masaryk ani jako profesor a vědec se neuzavíral do

kabinetního odbornictví. Proto je mu i jako univerzitnímu učiteli tak blízko veřejné dění, proto i v této své životní úloze se cítí být občanem, účastníkem politického života. Není to ovšem politika jakožto pouhá soutěž o moc, nýbrž jako odpovědná účast na osudech obce. A opět: jak podobné sokratovskému občanskému stylu! Ono "věčné hledisko" tedy neznamená pro Masaryka život, který by se zříkal malých či větších aktuálních úkolů dne, který by unikl do oblasti "věčného", nýbrž v takovém životě je absolutní, věčný nárok pravdy přítomen v každodenním projevu.

Když Patočka upozorňoval na tu historicky výjimečnou skutečnost, že Masaryk představuje myslitele, který založil stát /3/, hned připomíná, že jej založil nikoli pouze či nikoli především jako uzavřený, hranicemi oddělený prostor-bydlo pro naše národy, jako pevné, ochranné stěny proti nepohodě či nikoli především jako baštu státní moci, nýbrž jako otevřený prostor pro občanskou "péči o duši", jako příležitost jednat politicky.

Ať už byl vztah účastníků tohoto politického jednání vůči Masarykovi přátelský nebo nepřátelský, obecně se pociťovala tato respektuplná oddanost Masarykova tomu, co je správné, pravdivé, slušné, rozumné, čestné. Bylo mu možno vytýkat ten či onen postoj, bylo možno nesouhlasit s tím či oním hodnocením, nebylo by však adekvátní podezírat ho ze schválností, politikářského stranění či sobecké egocentričnosti.

V našem politickém životě se Masarykem roze-
zvučel onen starý hlas z počátků evropské kultu-
ry, hlas Sokratův, neustále připomínající občanům-
společníkům v politických dialozích, sporech a do-
hadování, že přece nezávodíme o to, aby zvítězilo
to, co tvrdím já nebo ty nebo někdo jiný, nýbrž
že všichni musí pospolu bojovat na straně toho,
co je nejpravdivější /4/. A toto "nejpravdivější"
není nikdy majetkem smrtelníka, nýbrž nárokem,
kladoucím se na člověka, pokud má být označitelný
za slušného, dobrého, vlastně lidského - cizím
slovem humánního.

Ať byla daná situace jakkoli nadějná či ztra-
cená, populární nebo vysloveně nepopulární či do-
konce společensky provokativní, Masaryka bylo
možno nalézat na straně hledání pravdivého a spra-
vedlivého posouzení, i když mu to vynášelo nejed-
nu nemalou nesympatii - vzpomeňme na jeho nepopu-
lární vystoupení v boji o rukopisy, kdy ho mnozí
označovali za zrádce národa, a to v době buditel-
ské vlastenecké euforie, nebo na jeho neohrožené
stanovisko v aféře, týkající se domnělé rituální
vraždy, tzv. hilsneriády, kdy neváhal vystoupit
proti českému, tehdy dosti rozšířenému antisemi-
tismu.

Tím ještě není řečeno, že každý jeho počín
byl neomylný! Bráníme se adorativní hagiografii.
To, co však přináší ona vydanost tomu, co je sku-
tečně dobré a správné, je neustálé hledání, ne-
ustálý život na cestě - a na této cestě i kon-

flikty, nikoli však ztrnulé uchvácení jedné jediné "pravdy", která se potom povýší na výlučně platnou - a kdo netvrdí totéž, je lhář, zbedněnec a - nepřítel. O Masarykových počinech politických, o jeho pracích vědeckých, o jeho názorech životních, o jeho náboženství je možno a záhodno diskutovat, ale v duchu masarykovském, to jest s oddaností tomu, co je pravda.

x x x

Tato oddanost pravdě poukazuje však ještě hloub, ještě dál. Oddanost se oddává tomu, co je oddanému nadřazeno. Člověk se staví pod vládu čehosi, co ho řídí a poměřuje. Tato vládnoucí instance zůstává pro některé anonymní - např. v podobě pouhého mravního nároku. Jakkoli takovým lidem, pokud pevně žijí tuto poslušnost, nelze zcela nic vytýkat, je takový postoj v čemsi povážlivě labilní: jeť činěn z lidského rozhodnutí, vázán na "dobrou vůli" toho kterého jedince - v tomto smyslu náleží vposledu suverénita přece jenom tomu, kdo má být pravdě vydán na milost a nemilost.

Sokrates sám tuto svou vydanost viděl a žil jakožto zbožnost. Byla to odpovědnost tomu, koho si člověk nevymyslel, kdo nezávisí na jeho rozhodnutí, kdo je radikálně nad člověkem a kdo vše dobré a pravdivé zakládá. Jde totiž o odpovědnost božskému.

Sokrates nezapomíná často připomínat, že sa-

ma rozumnost je zbožností, že ona starost o čistotu duše je starostí o to božské v člověku, že každá lidská zdatnost je božím darem a údělem /5/. Sokrates je tomuto božskému nároku zcela oddán; hluboký a bezpodmínečný respekt k pravdě je u něho prokazatelně založen touto zbožnou poslušností: nasloucháním božskému hlasu uvnitř /daimonion/, který se pozornému ozývá ve významných okamžicích; nasloucháním božským výrokům věšteckým a božským znamením; plněním božských úradků, tradic a povinností /oběti, modlitby, bázeň boží/. Tento přísný racionalista je právě pro božskost racionality nejpokornějším v zbožné poslušnosti.

Masarykův racionální kriticismus má tytéž kořeny. Náboženství pro něj není pouhým teismem, tedy hypotézou pro vznik a výklad světa /6/, nýbrž žitou životní orientací - což konstatují i masarykologové pozitivistického založení /7/. Je to uvědomělý a procítěný osobní poměr "člověka k božství a skrz božství k bližnímu a světu" /8/. Pro Masaryka - podobně jako pro zahajovatele tohoto životního stylu v Evropě, pro Sokrata - není nic tak tvůrčího, nic tak životně celkového a důsažného jako náboženství. Bůh je pravda a pravda je božskou záležitostí; odtud služba pravdě je zbožností, je vlastně náboženským úkonem a výkonem. Pravdu si totiž člověk nevybírám, nýbrž je mu posláním. Křesťanské "amen" znamená nejen "tak jest", "to platí", nýbrž a především "stojím za pravdou", "beru odpovědnost za pravdivé na sebe"; vědomě se tak stávám účast-

níkem - jakkoli jen ze svých slabých sil - tvorby pravdivého, dobrého, správného, tj. božího světa.

Celý Masarykův život je vyznačen plněním této smlouvy, nabízené Bohem. Že potom třeba i chyboval? Zajisté se toto smluvní partnerství neobejde bez deviací, vždyť člověk je vyznačen pouhostí, ale jsou to zcestí na té l i d s k é cestě, na niž je člověk povoláván, to patří k lidské "profesi" - a zajisté především pro takové chybování je už předem nachystáno pochopení, odpuštění, milosrdenství.

Je známo, že Masaryk za vzor a za učitele zbožnosti jakožto účinné lásky k bližnímu a k záležitostem, ukládaným tomu kterému lidskému osudu, lásky, která se projevuje hlubokým účastenstvím v pravdě, uváděl Ježíše. Mnozí si mysleli, že to, oč v Masarykově zbožnosti jde, je především mravní zákon lásky, nikoli poslušnost božské autoritě. Domnívali se, že Masaryk je především humanista, že jej charakterizuje lidskost-humánnost, nikoli zbožná poslušnost. Masaryk sám však tuto charakteristiku výslovně odmítl /9/. Nejprve tu je zbožnost, tedy pokorný vztah k Bohu, a láska je Masarykovi "jen přední a praktický projev náboženství". Když Karel Čapek mu řekl, že vrozená a samozřejmá láska k bližnímu by obstála¹ bez náboženství, bez víry, Masaryk mu odpověděl, že nikoli v té plnosti - zbožnost podle Masaryka korunuje a posvěcuje lásku. Posvěcuje! To jest, že láska k bližnímu odkazuje k svatému, k božskému. Je

to Bůh, kdo ukládá láskyplný vztah, nikoli lidský sentiment. Účinná láska je takto zbožností, plněním lidského poslání, nikoli pouhým lidským výpočtem, očekávajícím reciprocitu, totiž výpočtu typu: když já budu slušný k jiným, budou i jiní slušní ke mně. Účinným láskyplným vztahem je člověk pověřen, i když na reciprocitu není ani pomyšlení. Masarykův výraz: účinná láska je reverence před Bohem.

x x x

Masarykova demokratičnost má tudíž tyto základy: neustálé kladení sebe v otázku, poskytování svých názorů a postojů konfrontaci s jinými, což vytváří demokratické společenství. Řečeno krátce s Masarykem: demokracie, toť diskuse! A tento jeho demokratismus je nábožensky zakotven; není libovolným rozhodnutím, nýbrž je božským určením člověka, jeho bytostným povoláním.

Může vlastně být demokracie bezpečněji založena? Není ohrožitelnější, jestliže nemá tuto nadlidskou doménu, je-li tedy jen z vůle člověka^a, byť deklarována jako z vůle lidu? Vždyť právě jen tak může jít o pravou vůli a nikoli zvůli, jen tak má ona vůle člověka a lidu řád a dobrý smysl. Nezakotvená vůle lidu může mít přece přímo katastrofální konsekvence - což taková zvůle lidu nepodpořila v našem století i ty nejzvrůdnější totalitní režimy? Masaryk k nám po padesáti letech mluví v tomto duchu: teprve z hlediska

věčnosti, z hlediska božského může a má být posuzováno veškeré lidské časné konání. To není nějaký esoterní poukaz k transcendentnu skutečnosti vzdálenému, to je denodenní životní orientace jedince jako člověka, lidu jakožto lidského rodu, občana jakožto demokrata. Tato determinace potom ukládá svobodě každého takto orientovaného, aby respektoval pravdu, kterou nemá propachtovánu, aby bral vážně a ctil stanoviska druhých občanů-demokratů, i když třeba nepovažují takové transcendentní založení demokratismu za potřebné, prostě - aby byl otevřen úsilí hledat pravdu každé věci a záležitosti a nikdy si ji ne-usurpoval.

x x x

Lze se důvodně obávat, že jsme v tomto směru velice málo zdatnými dědici Masarykova odkazu. Nejen ti, kdo se mají za nevěřící, ale často i vyznavači a uznavači absolutní božské výzvy nemívají u nás vždy dost demokratického respektu k spoluobčanům a nejsou vždy dost přístupní hledání a připraveni se vydávat neustále znovu na cestu, která je člověku uložena jakožto tvorů Bohu pouze podobnému, nikoli však jakožto Bohu. Jestliže potom občanské demokratické odhodlání, skromnost a pokora zdobí občana-nevěrce, je takový blíže božskému povolání než ti deklarativně "věřící", pokud jsou občansky namyšlení a suverenní. Masaryk nám přes to celé půlstoletí zno-

vu a znovu připomíná, že pravá zbožnost stojí proti xenofobii, nesnášenlivosti či fanatismu. S Masarykem máme být proti všem šovinismům - ať národnostním či sociálním či - jak řekl - vzdělaneckým. Zbožný člověk, to je člověk-občan respektující obecnost, neustále vydaný a vydávající se tomu dobrému - ne svému, ale platnému. A to vyžaduje sílu, k tomu cíli je třeba se připravovat, cvičit a posilovat.

Je to vlastně prastará záležitost. Snažili jsme se ukázat, jak právě tato odhodlanost spojuje počátky evropské civilizace v osobě Sokrata s naší současností, vzpomínáme-li na Masaryka. Ano, odhodlanost ! Slovy Masarykovými: zbožný je silný.

Masarykova náboženská zakotvenost není a nikdy nebyla náboženským autoritářstvím; Masaryk-demokrat nikdy neusiloval o to, aby "lid" ovládl mocenskými prostředky, ba ani šikovnými propagandistickými triky. Jeho zbožnost ho vždy činila služebníkem vysokého nároku pravdy a tato střízlivá a věčná oddanost jej činila rovným partnerem v občanském soužití, ať už na jakémkoli stupni společenského žebříčku.

Kolik jiných národů má takový příklad ve špičkových reprezentantech politického života ve 20. století, kdy demokracie se jeví nejadekvátnějším společenským uspořádáním veřejných věcí? Kolik jiných států mělo v této době v čele takového státníka?

O to větší vinu neseme na svých bedrech, jestliže jsme dopustili, aby nejen jeho památka ve veřejnosti pohasla až do takového zapomění, ale aby i v politické realitě jsme tak snadno opustili skutečný demokratismus, jakkoli nám čas vyměřil jen dvě desetiletí svobodné výuky ve škole demokracie a jakkoli s námi zamával vichřicí událostí evropského dění.

Masaryka tedy nevzpomínáme jen jako pozoruhodnou osobnost naší nedávné minulosti, nýbrž jako příklad, ano, výzvu vydat se energicky směrem za neoportunní, nekompromisní životní pravdivostí v osobních i obecních záležitostech, což vlastně patří k sobě: jen v poctivě pořádaném obcenství je prostor i pro skutečné soukromí. Lkát nad proviněními a prohrami není masarykovským stylem, jak chyby uznávat a jak je napravovat. Je třeba hledat skutečné fundamenty slušnosti, demokratičnosti, pravého dobrého, spravedlivého a správného, na ně potom vsázet svou vezdejší existenci, na nich budovat jak své soukromí, tak své občanství, jak své rodinné zázemí, tak naši státnost.

Praha, září 1987

Citovaná literatura

- 1 Karel Čapek: Hovory s TGM, Praha 1946, s.42
- 2 Viz 1, s. 31, s. 41 aj.
- 3 Jan Patočka: České myšlení v meziválečném období. Sborník T.G.Masaryk a naše současnost - ke 130 narození TGM, redaktoři M.Machovec, P. Pithart a J. Dubský, samizdat Praha 1980
- 4 Viz např. dialog Filebos II, 14
- 5 Viz např. dialog Menon II, 99-100
- 6 Viz 1, s. 147
- 7 Josef Král: Masaryk, filosof humanity a demokracie. Praha 1947, s. 66
- 8 Viz 6 - tamtéž
- 9 Viz 1, s. 154

Ladislav Hejdánek

Masaryk - filosof a dnešek

I

Před mnoha lety, v době nakrátko rozkvétajících nadějí, jsem uvažoval o tom, do jaké míry nám Masaryk může být pomocí a orientačním bodem v tehdejší krizi naší společnosti. Své úvahy jsem zakončil varováním před povrchním optimismem, neboť po vině přichází soud. /1/ Pod "vinou" jsem rozuměl v předcházejících letech se projevivší oslabení mravní odolnosti národa a především vzdělanců. Přicházející "soud" jsem si ovšem nepředstavoval v té podobě, k jaké pak brzo vskutku došlo, totiž jako onu kulturní a duchovní katastrofu, v níž dnes žijeme navzdory až nečekaně vzduté vlně politického a morálního rozhořčení, jíž národ - žel, jen krátkodobě - reagoval na po mnoha stránkách absurdní vojenskou intervenci. Znovu byla zničena každá možnost navázat na Masarykův odkaz a využít ho při nějakém ozdravování společnosti. V úvahu napřicházela ani aktualizace Masarykova pozoruhodného pojetí důležitosti vědy pro obnovu a udržování zdravé společnosti /2/. Předně bylo znovu podniknuto vše potřebné k tomu, aby byl Masaryk vytlačen a vymazán z paměti a dokonce

povědomí většiny obyvatel a na prvním místě nejmladších generací. Také o žádné ozdravování - skutečné - neprojevoval už nikdo /a nejméně nové politické vedení/ starost; o tzv. obrodě se mluvilo oficiálně jako o smrtelném nebezpečí, kterému jsme v poslední ohvůli unikli díky nezištné pomoci věrných přátel. Hlavní starostí byla restaurace předlednových poměrů a vyloučením progresivních sil a fixování statu quo na nedohlednou dobu. Proto ani věda nemohla a nesměla náležet mezi společenské priority; tisíce vynikajících vědců a odborníků zvučných jmen ztratily nejen své dosavadní postavení, ale obvykle jakoukoliv slušnější možnost pracovat ve svém oboru a na tom, čemu rozuměli.

Za takových okolností se nabízí otázka, zda dnes může vůbec mít nějaký smysl se obracet k tomuto zajisté pozoruhodnému zjevu českých a československých kulturních a politických dějin konce devatenáctého a počátku dvacátého století jinak než jako k uzavřené minulosti, která - třeba k naší lítosti - už nemá pro naši dobu žádný aktuální význam a která vzhledem k poměrům nemá ani tu šanci, že by se někdo mohl pokusit jeho osobnost, činy a slova veřejnosti připomenout. Tím problematičtěji musí vypadat otázka, zda je možný pokus o oživení Masaryka-filosofa, a to tím spíš, že význam Masarykovy filosofie je už od dob první republiky mladšími filosofi přehlížen, problematizován a nezřídka odmítán s výtkou myšlenkové

zastaralosti, nepůvodnosti a inkoherece. Dokonce ještě v sedmdesátých letech považoval nejvýznamnější český poválečný filosof za největší Masarykův čin založení státu, jedinečnou to prý událost v dějinách společenského působení filosofů všech dob. A to přesto, že jediný skutečný Masarykův filosofický žák a pokračovatel dost ostře kritizoval svého učitele pro nedostatečnost jeho humanitního programu a pro nedůslednost jeho pojetí demokracie. Ostatně i v devadesátých letech našel Masaryk mezi svými současníky /a žáky/ málo přívrženců a téměř žádného, který by mu vskutku rozuměl; v době před válkou se situace změnila jen málo a po převratu nejružnější populární až kýčovitě výklady o Masarykovi převrstvily svými nánosy právě to nejpodstatnější a jakoby zatopily terén možného výzkumu. Masarykovo myšlení se nejen neprosadilo, ale vlastně nedošlo ani řádné pozornosti filosofické obce, přestože se někteří více nebo méně přižívovali na jeho povrchně a formálně uznávané "autoritě" /Krejčí to vytýkal zakladatelům Křesťanské revue, ale platilo to ve skutečnosti o jiných/. Lze uzavřít, že uceleného a hlubokého vhledu do Masarykova myšlení se nám nedostává dodnes, přes pokusy některých marxistů ze šedesátých let.

Je pravda, že např. Kierkegaard nebo Nietzsche nebyli dlouho uznáváni za myslitele prvořadě filosofické relevance a že právě jako myslitelé museli být po letech teprve objevováni a docela no-

vým způsobem interpretování. Ti však přežívali v povědomí alespoň jako literáti. Tato výhoda Masarykovi chybí; jeho texty lze číst většinou jen nesnadno pro jejich strohost, neliterární aforističnost, zdánlivou nemetodičnost a zejména proto, že vyvolávají ponejvíc dojem marginálního komentáře, porůznu rozhozeného podél cesty, jíž Masaryk myšlenkově prošel.

Půl století po jeho smrti musíme vzít realisticky na vědomí, že přinejmenším v některých ohledech se podařilo souhrou celé řady faktorů Masarykovo působení v naší společnosti stlačit na téměř bezvýznamné minimum a pro nevratnost času přinejmenším pro dvě generace nenapravitelně. Mezi živým Masarykem a naší přítomností není jen přirozená mezera, ale uměle vyhloubená propast, která už nemůže být zasypána, nýbrž jen více nebo méně odvážným a možná přímo krkolomným způsobem překlenuta. Tak jako se Masaryk pokoušel ve svém díle překročit staletí a navázat na dávno minulé děje, tak bude zapotřebí pronikat sondami do na pohled sice nehlubokých vrstev minulosti, které však byly převálcovány neméně drasticky než ty dávné. V současné chvíli by nemělo prakticky smysl zkoumat možnosti nějakého širšího společenského působení Masarykovy filosofie a jeho myšlení vůbec. Můžeme však a musíme podniknout nejprve užší a potom celkovější pokusy o nový odborný přístup a o nové, hlubší pochopení a filosoficky

motivované navázání na velkou postavu, jakých je v celých našich dějinách nemnoho. Musíme tak učinit ovšem i z jiného důvodu: opravdové navázání na Masaryka je - alespoň po mém soudu - nerozlučně spjata se znovoustavením a udržením národní identity. Proto je úkolem také českých filosofů, kteří ještě mají - s Husem řečeno - "svědomí a rozum", přispět k tomu ze svých sil v mezích své kompetence. Nepůjde to bez nadání, bez kritičnosti a bez "sympatie" jako noetického principu.

Je tu ovšem důležitý problém, jakou cestou se vydat a jakou metodu zvolit. Mám za to, že by se mohlo ukázat jako mimořádně produktivní - a navíc legitimní tím, že u samotného Masaryka poučené - vyjít z otázek pro nás dnes naléhavých a u Masaryka hledat, jak je předjímal, jak jim rozuměl, jak je formuloval a jak se pokoušel - a po kterých cestách - je řešit. Rád bych na základě jedné ukázky předvedl, jak si takový pokus představuji.

II

Jedním z vážných problému současné filosofie je otázka "subjektu" (ve smyslu, který se terminologicky ustálil teprve v minulém století a který myšlenkově vlastně dodnes nebyl upřesněn, ačkoliv se právě v posledních letech zdá být hluboce otřesen/. Závažnost tohoto problému nemá pouze teoretický ráz, tj. nespočívá jen v obtížích myšlenkového, pojmového uchopení "subjektu", "osoby", "já"

atd./přestože tyto obtíže samy mají epochální význam/, nýbrž ve stále sílícím sebe-pocitu a sebe-vědomí moderního a postmoderního člověka /dokonce docela obyčejného člověka našich dnů/. Kořeny této skutečnosti musí být hledány především v dlouhém dějinném působení jistých prvků křesťanské a dokonce již staroizraelské tradice. V této perspektivě se pokusy některých významných dnešních filosofických směrů a škol, pojem subjektu zrelativizovat a celou problematiku převést na něco jiného /příklad lze vidět v analytické filosofii nebo ve strukturalismu apod./, mohou právě jevit jako anachronické, neodpovídající potřebám a "duchu" doby a jako vyplývající převážně z vnitřních myšlenkových nesnází a technické nedostatečnosti pojmového aparátu, jež tyto směry ostatně sdílejí s celým současným myšlením. Nejde tu tedy zdaleka jen o nějaký "vnitřní" problém filosofie, nýbrž o problém, který je dnešní filosofii uložen jaksi "zvenčí" a před nějž je filosofie postavena nezávisle na tom, zda má chuť či ambice se jím zabývat nebo nikoliv.

Jiným takovým vážným problémem, uloženým filosofii "zvenčí", je otázka dějinného vývoje /ať už dějinnost chápeme široce, takže implikuje vývoj živých organismů apod., anebo jen úzce a rezervujeme ji jen pro lidskou společnost, schopnou dějinně myslet/. U tohoto druhého problému se mají věci trochu jinak: vývoj už dnes prakticky nikdo neodmítá a nepopírá, filosofické diskuse

o něm se umírnily a téměř utichly /byť nikoliv stejně v různých souvislostech/, ale jako filosofický problém byl pouze odsunut stranou a vytěsněn, v žádném případě však dořešen /resp. alespoň uspokojivým způsobem řešen/.

Jsem přesvědčen, že se nám podaří odhalit cestu k hlubším vnitřním souvislostem Masarykovy filosofické metody a jeho myšlenkové strategie, když budeme postupně sledovat jednotlivé kroky, jimiž se pokouší nejen o navzájem propojené řešení těchto dvou problémů, ale v nichž kromě toho jakoby otvírá dveře a naznačuje směr dalším filosofickým výzkumům, do nichž se sice sám ještě nepouští, ale o jejichž závažnosti a přímo strategické nutnosti není vůbec na pochybách.

Masaryk zdůrazňuje důležitost myšlenky vývoje zvláště při svém pokusu se kriticky vyrovnat s marxismem své doby /v Otázce sociální/. Upozorňuje na to, že nejde pouze ani především o fakt vývoje světa a společnosti, nýbrž především o to, jak a čím se vyvíjejí /v té souvislosti užívá zpředmětnujícího termínu "ženoucí síly evoluční" a upozorňuje na to, že Marx a Engels se neprávem odvolávají na Darwina, neboť jejich pojetí "sil evolučních" se od Darwinova silně liší/. Dialektické řešení, jež vývoj odvozuje z napětí a konfliktu vnitřních protikladů, Masaryk odmítá, protože nemůže akceptovat "objektivní dialektiku" /sarkasticky v té souvislosti mluví o pokusu, te-

tovat si kožich proti zimě/. Byl by to však omyl, kdybychom jeho přesvědčení, že "ve věcech samých není dialektické protivy", chápali jako pouhý návrat k hledání "ženoucí síly evoluční" pouze takříkajíc "na jedné straně protikladu" resp. jako jedné "objektivní" síly vedle ostatních a eventuelně proti nim. To vysvitne z dalšího.

Masaryk upozorňuje, že nejdůležitější otázkou pro Marxovu filosofii dějin je, odkud se vůbec bere pokrok; jak si máme představovat ony "ženoucí síly" pokroku? Už u Darwina je zřejmé, že nejde jen o "síly ženoucí", nýbrž zároveň také "zdokonalovací". A tady přichází Masaryk s rozhodujícím argumentem: taková síla není jedna, ale je jich vždycky více, mnoho. Masaryk uznává determinismus, uznává příčinné souvislosti, ale nechápe kauzalitu ve smyslu staré formule "causa aequat effectum". To znamená - máme-li to vyjádřit vlastními slovy - že v žádné příčině není obsažen celý následek, a ovšem také v žádném následku se neprojevuje jen jediná příčina. Tak vzniká otázka po tom, co vlastně sjednocuje působení mnoha příčin v jeden konkrétní následek /a také otázka, jak jedna konkrétní příčina může mít celou řadu následků, které kvantitativně daleko přesahují "možnosti" oné jediné příčiny - problém zasilovacího efektu/. Kdyby neplatil determinismus, nebyla by možná žádná racionální

lidská činnost; ale ta by nebyla možná ani tehdy, kdyby veškeré dění bylo jednoznačně determinováno tím, co předcházelo. "Příčinnost všeobecně" nic nevysvětluje a stává se lecky moderní pověrou; všeobecný poukaz nestačí, je zapotřebí nepřijímat "svazek příčinný příliš rychle a s lehkým srdcem", ale je nutno "plnost života a vývoje sociálního" určitými příčinami "skutečně vysvětlit". Jinak řečeno: je třeba přesně vymezit, kde o příčinných svazcích řádně víme, jakou mají povahu a jak jsou soustřeďovány, integrovány ve výsledný celek, ve výslednou "plnost".

Tady nepolemizuje Masaryk jen s marxismem, nýbrž především s pozitivismem, který "jest a zůstává polovičatý". Podle Masaryka je problém vývoje a pokroku ve společnosti a v dějinách dvojí, sociologický a metafyzický /rozumí tím: vědecký a filosofický/. Přístup a výklad vědecký se neobejde podle něho bez spolupráce filosofické, bez níž je nedostatečný. To proto, že vposledu jde o to, objasnit a vysvětlit "smysl dějin a vývoje": pro teorii i pro praxi je nezbytná "filosofická orientace v toku historického vývoje". "Otázka po smyslu historie a společenského života vede však důsledně k otázce po smyslu světa a života vůbec." Na rozdíl od vědy nemůže a nesmí filosofie nikdy zanedbat nebo dokonce ztratit svůj vztah k celku,

Masaryk tedy vidí problém společenského, dě-

jinného vývoje takto: ten vývoj /a tím méně pokrok/ nelze vyložit jedinou ani jednou hlavní hybnou silou společenskou, jedním principem.

"Ta jediná hybná síla, vis motrix, musí být ve své činnosti konkrétně kvalifikována, rozlišena - hybná síla jedna ukáže se komplexem sil."

Tak vzniká otázka, jak dochází k eventuelní integraci působení tohoto komplexu sil v podobě konkrétních následků. Podle Masaryka plní tuto funkci člověk jako subjekt, vybavený vědomím /tady se dokonce dovclává "podivných slov"

Engelsových, že všecko, co člověkem hýbe, musí projít jeho hlavou/. Zase by bylo chybou, kdybychom v tom viděli nějaký ústupek subjektivismu /právě naopak: Masarykovy myšlenkové strategie lze použít ke kroku mnohem radikálnějšímu, totiž ke kosmologizaci jeho pojetí subjektu, asi tak, jak se o to po první válce pokusili např. Max Scheler nebo Pierre Teilhard de Chardin/.

Masaryk jen poukazuje k tomu, že to je ve společnosti a v dějinách právě člověk, který - za pomocí a prostřednictvím svého vědomí - integruje nejen "subjektivně" /ve smyslu "zdánlivě"/, nýbrž "reálně" ve své svět přetvářjící praxi ony nejhrůznější "hybné síly", "příčiny" a "zákonitosti", a tak buď umožňuje, aby se v dějinách vyjevil ten či onen smysl, anebo to neumožňuje a dokonce tomu třeba přímo zabráňuje. Jenže v tu chvíli se tu objevuje nový problém, resp. dosa-

vadnímu problému se dostává rozhodujícího upřesnění: kde můžeme hledat základ a garanci nejen schopnosti subjektu ve vědomí i v praxi "předmětně" integrovat, ale i základ samotné vlastní integrity člověka jakožto subjektu, jako toho vlastního a jediného subjektu dějin, jako nejen fyzické, nýbrž zejména mravní a duchovní osobnosti?

Masaryk nás na této cestě nedovede dál než právě k vyostřené formulaci základní otázky; ale to je už dávno známé, že nejdůležitějším filosofickým činem je právě postavit nově a lépe otázku. Odpovědi resp. pokusy o ně mají svou váhu podle toho, jak vedou k novým, ještě závažnějším otázkám. Kam tedy ústí Masarykova strategie? Tento myslitel se táže: "Co vlastně hýbe člověkem, ať už ho studujeme jako individuum nebo jako člena sociálního a historického celku? ... V čem tkví konec konců duševní aktivnost člověka, a ještě více než aktivnost /.../, jeho spontánnost? Jak velická je tato spontánnost, to jest do které míry je člověk hnán vnějším okolím, osudem, Prozřetelností? Do které míry jsme pány svého života individuálního, svého života historického? Do které míry jsme - jedním slovem - svobodní?"

Také zde by mohlo dojít - naposledy - k nedorozumění a omylu, kdybychom chtěli takto formulované otázky rozumět jako odrazišti k metafyzické spekulaci. Tohoto omylu by se však mohl dopustit

jen naprostý neznalec Masarykova myšlení. K filosofickému odkazu tohoto velikána náleží výzva k praktickému zakotvení i uplatnění filosofické /a ostatně vůbec vědecké/ práce: nejen věda ve své nejvlastnější vědeckosti, ale také filosofie ve své nejvlastnější filosofičnosti se vyjevuje teprve tam, kde je konfrontována s konkrétní lidskou situací a kde je tak její "hic Rhodus, hic salta". Jan Patočka jen několik dní předtím, než policejní výsledky ukrátkaly jeho život, nás ostatní ještě zval k spolupráci a diskusi o tom, jak nově a lépe filosoficky založit myšlenku nezcizitelných lidských práv. Tento nervus rerum naší dnešní politické, kulturní a zejména mravní situace - ostatně nejen české - se musí pro nás pro všechny stát výzvou nejen k osobní a občanské, ale také filosofické odpovědnosti. Jsem přesvědčen, že právě v tomto velkém zápase současnosti se můžeme opřít o Masaryka jako o filosofického стратега, i když budeme nuceni mnohé formulovat v nových kontextech a proto jinak. Otázka politického subjektu je neoddělitelně spjata s otázkou integrity mravní osobnosti uprostřed dějinného vývoje. Dosáhnout oprávněné osobní integrity v naší současnosti však nelze bez navázání na významné předchůdce. Jednou z nejdůležitějších takových osobností je pro české filosofy Tomáš Garrigue Masaryk.

Odkazy

- 1 L. Hejdánek:
Masaryk a naše dnešní krize. Tvář 3/1968,
č.1, str. 7-11 - původní verze /měla vyjít
počátkem září/
- 2 L. Hejdánek:
Místo vědy v obrodě společnosti u T.G. Masa-
ryka. Sešity 3/1968, č. 21, str. 7-10 /pů-
vodně psáno pro Tvář 2/1965, pozastavenou
cenzurou; Tvář přestala vycházet/.

Seznam fotografií

Číslo	Za str.	Popis
1	2	Hrob TGM dne 13.9.1987
2	5	Vl.Chramostová recituje Seiferta
3	7	Vl.Chramostová kladé na hrob kytici
4	10	L.Hejčánek při projevu
5	13	Celkový pohled na shromážděné
6	17	Mluví Charty 77 L.Silhánová a J. Li- tomský před shromážděnými
7	19	Mluví Charty 77 kladou kytici se stuhou na hrob
8	23	Přítomní zazpívali píseň Ach synku
9	27	Zpívaly se i hymny
10	31	Další záběr zpívajících
11	35	Krátká promluva V.Malého
12	39	S V.Malým se přítomní pomodlili Otče náš
13	43	Někteří z přítomných
14	47	Za Masarykovu rodinu počkovali vnuč- ky TGM Herberta a Anna Masarykovy
15	51	Masarykovy vnučky děkují Vl.Chramos- tové
16	54	Setkání Masarykových vnuček s mluv- čími
17	57	Přátelská atmosféra tohoto setkání
18	61	Přítomen byl i třetí mluvčí Charty 77 Josef Vohryzek
19	64	Skupina přítomných po trýzně
20	67	Jiná skupina
21	70	Kytice čsl. sociální demokracie
22	74	Kytice Charty 77

Foto č.1,3,7,12,15 - Přemysl Fielka

Foto č. 2,4,6,8,9,10,11,13,14,16,17,18,19,20,
21,22 - Ondřej Němec

O b s a h

	str.
Úvodní slovo	1
Dokument Charty 77 č. 52/87	
K 50. výročí úmrtí T.G.Masaryka	3
Vystoupení Vlasty Chramostové u hrobu v Lánech dne 13.9.1987	8
Projev Ladislava Hejdánka u hrobu v Lánech 13.9.1987	10
Milan Machovec	
Masarykův odkaz do druhého půlstoletí	16
Radim Palouš	
Masarykova zbožnost a demokratičnost	50
Ladislav Hejdánek	
Masaryk - filosof a dnešek	62

